

CAII VELLEII
PATERCULI
QUAE SUPERSUNT
EX
HISTORIAE ROMANAE
VOLUMINIBUS DUOBUS.

EX EDITIONE
PETRI BURMANNI
FIDELITER EXPRESSA.

GLASGUAE,
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUEBANT ROBERTUS ET ANDREAS FOULIS
M.DCC.LII.

PATRICIUS

INSTITUTIONE ROMANA

45

7 1
365

CLASSICA

INSTITUTIONE ROMANA

INSTITUTIONE ROMANA

MUSEUM

ELOGIA ET JUDICIA

DE

VELLEIO.

UT dicendi genus, quo nihil purius ac suavius fluere potest, omittam; antiquitates Romanorum ab ultimo principio tanta brevitate ac perspicuitate (siquidem integer exstaret) Velleius comprehendit, ut nemini secundus esse videatur. laudes etiam illustrium virorum egregia quadam oratione, et magno viro digna commendare solet, ut videre est in laudibus Pompeii, Caesaris, Ciceronis. *Joh. Bodin. Method. Hist. cap. iv.*

Caius Velleius Paterculus Tiberii Caesaris etiam temporibus vixit. è fragmento duorum librorum cognoscimus, eum Epitomen Historiarum Romanarum scripsisse. pleraque, immo omnia placent, quod res ipsae dignae sint, neque a melioribus conscribantur. tenuis alioqui verbis, neque satis accuratus. adulationis, supra quam credi potest, vitio laboravit; praesertim cum Augusti et Tiberii Caesaris gesta narravit. *Sigon. de Hist. Rom. cap. viii.*

Est et Velleius Paterculus, qui sub Tiberio floruit, insignis et eloquens, cujus libellus et Epiphonemata habet praeclara et ingeniose prolata. sed et hic consules non semper enumerat,

nec annos distinguit: certus igitur dux hic nobis esse non potest Historiam discendi. *Francisc. Robortel. in Epist. ad Joan. Bapt. Camp.*

Velleius Paterculus mira compendii felicitate res Romanas adstrinxit. *Junius in Animadv. lib. vi. cap. 25.*

Risi nuper Rhenanum, qui cum Velleium Paterculum (sive ut aliis jam placet, *Vellium*) laudandum suscepisset, aut parem eum Caesari, aut certe proximo loco ponendum adfirmat. non pareo vero huic designatori, et nae ille Velleius in historicorum ordine tantum abest à secundo, quantum Caesar à primo. melius Quinctilianus, qui in historiae Ro. catalogo hunc ne nominat quidem, alias antiquum, et qui Livium et Sallustium videre potuerit. sed volumen illud historiae majoris, quod pollicetur, fortasse non scripsit: et compendium istud plenum adulationum, digressionum, doceat Beatus me, cur tantam laudem mereatur. *Lipsius lib. 111. Epist. Quaest. 8.*

Ex antiquis bilem mihi movet Velleius. Aelium Sejanum omnibus virtutibus accumulat, et quasi in Theatro plena manu delaudat. os historici! at nos eum scimus natum et extinctum exitio generis humani. Liviam Augustam, post multas laudes, Diis quam hominibus similiorem feminam concludit. jam de Tiberio, flagitium sit, si usquam aliter, quam ut de Jove immortalis loquatur. haec liber et ingenuus animus qui ferat? contra ut Germanici Caesaris virtutes ubique callide dissimulat? ut Agrippinam, et qui-

bus aliis infensor Tiberius credebatur, oblique premit? quid multa? non aliquid quam mancipium aulae agit. dices intuta illis temporibus veritas fuit. fateor, sed vera scribere si non licuit, falsa non debuit. nemo silentii causam reddit.

Lipsius lib. v. Epistol. Lect. cap. 11.

Velleianum compendium laudabile fuit, sed potior pars periit; iudicio et ordine tamen scriptum, et quod exemplar pleniori chronologiae sit ad imitandum. *Lips. 111. Centur. Epist. Miscell. 61.*

Velleius Paterculus Romani quidem oris scriptor, sed militaris tamen, et minime oratoris. *Barthius ad Stat. 11. Achill. 146.*

Apud Velleium tot loca controversa sunt, ut pene nihil certi pareat. unde votis non segnis M. S. alicujus copia exoptanda, quae auctoritate bonâ laboranti subveniret. scriptor dignus omni bona fortuna, licet castitatem stili affectatiunculis castrensibus frangere videatur. sitque mixtura quaedam Valerii Maximi, cum purissimis ejus aevi aliis scriptoribus, a quibus, licet multo pudenterius, secedit tamen. *Barth. lib. xvi. Advers. cap. 7.*

Velleius Paterculus tantum praeconem Romani nominis agit, ut eo solo fine scripsisse videri possit. *Barth. lib. lx. Adv. cap. 6.*

Velleius Paterculus princeps adulatorum Romani nominis, nec Valerio Maximo posterior. *Barth. ad Claudian. 1v. Conf. Honor. vs. 48.*

Velleius Paterculus, jam dudum reus factus

VI ELOGIA ET JUDICIA DE VELLEIO.

est foedissimae adulationis et neglectae, quae Historiae pes et caput est, veritatis. *Berneccer. ad Tacit. Germ. Quaest. CLXXXIV.*

Caius Velleius Paterculus vir nobilis, quique, sicuti et ejus frater, primo anno imperii Tiberii fuit destinatus Praetor, cum et alia munera in republica obierit, jacebat fere sepultus usque ad Patrum nostrorum memoriam, cum ex Murbacensi bibliotheca est in lucem editus: quem denique Justus Lipsius animadversionibus illustravit. mutilus autem est libellus hic, sed in quo distincta antiquae Latinitatis lumina cernantur, ac stylus pressus, fluens, idemque dilucidus, quamvis non desit, cui videatur esse tenuis alioqui verbis, et ordine non satis accurato. vitio certe adulationis laborans, dum Augusti et Tiberii Caesaris gesta commemorat. *Possevin. Biblioth. Selecta lib. XVI. de Historicis cap. 14.*

Velleius Paterculus, Scriptor brevis quidem, at eruditus, egregiique judicii, et si adulationem erga Tiberium exceperis, gravis et verax. *Nardinus in Roma Veter. lib. I. cap. I.*

Illustris Scriptor Velleius. *Broukhuf. ad Tibul. I. III. I.*

Velleius Paterculus omnium Tiberiani regni Scriptorum longe nitidissimus. *Broukh. ad Tibul. III. v. 22.*

C. VELLEII PATERCULI
HISTORIAE ROMANAE,

AD

M. VINICIUM Cos.

LIBER I.

CAPUT I.

**TEMPESTATE distractus a duce suo Nestore, Metapontum condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone, ob segnitiam non vindictae fratris injuriae, Cyprum adpulsus, cognominem patriae suae Salamina constituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupavit; Phidippus Ephyram in Thesprotia. at rex regum Agamemnon, tempestate in Cretam insulam reiectus, tres ibi urbes statuit, duas a patriae nomine, unam a victoriae memoria, Mycenae, Tegeam, Pergamum.

idem mox, scelere patruelis fratris Aegisthi, hereditarium exercentis in eum odium, et facinore uxoris oppressus occiditur; regni potitur Aegisthus per annos VII. hunc Orestes, matremque, socia consiliorum omnium sorore Electra, virilis animi femina, obtruncat; factum ejus à Diis comprobatum, spatio vitae et felicitate imperii apparuit, quippe vixit annis XC. regnavit LXX. qui se etiam à Pyrrho, Achillis filio, virtute vindicavit. nam, quod pactae ejus, Menelai atque Helenae filiae Hermiones nuptias occupaverat, Delphis eum interfecit. per haec tempora Lydus et Tyrrhenus fratres, cum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, sortiti sunt, uter cum parte multitudinis patria decederet; fors Tyrrhenum contigit; pervectus in Italiam, et loco, et incolis et mari, nobile ac per-

petuum a se nomen dedit. post Orestis interitum, filii ejus, Penthilus et Tisamenus, regnare triennio. Tum, fere anno octogesimo post Troiam captam, centesimo et vicesimo, quam Hercules ad Deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tempore, pulsus Heraclidis, Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur; duces recuperandi imperii fuere, Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum atavus fuerat. eodem fere tempore Athenae sub regibus esse desierunt: quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non praetereundus; quippe, cum Lacedaemonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores; deposita veste regia, pastorem cultum induit, immixtusque castris hostium de indus-

tria, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte aeterna gloria, Athenienses secuta victoria est. quis eum non miretur, qui iis artibus mortem quaesierit, quibus ab ignavis vita quaeri solet? hujus filius Medon primus Archon Athenis fuit; ab hoc posterius apud Atticos dicti Medontidae, sed ii, insequentisque Archontes, usque ad Charopem, dum viverent eum honorem usurpabant. Peloponnesii, digredientes, finibus Atticis, Megaram, mediam Corintho Athenisque urbem, condidere. ea tempestate et Tyria classis, plurimum pollens mari, in ultimo Hispaniae tractu, in extremo nostri orbis termino insulam circumfusam Oceano, perexiguo a continenti divisam freto, Gades condidit; ab iisdem post paucos annos in Africa Utica condita est. exclusi ab Heraclidis Orestis libe-

ri, jactatique cum variis casibus, tum
 saevitia maris, quintodecimo anno se-
 dem cepere circa Lesbum insulam.

³ Tum Graecia maximis concussa est
 motibus: Achaei ex Laconica pulsi, e-
 as occupavere sedes, quas nunc obti-
 nent: Pelasgi Athenas commigravere:
 acerque belli juvenis, nomine Thessa-
 lus, natione Thesprotius, cum magna
 civium manu, eam regionem armis oc-
 cupavit, quae nunc ab ejus nomine
 Thessalia appellatur, ante Myrmido-
 num vocitata civitas. quo nomine mirari
 convenit eos, qui Iliaca componentes
 tempora, de ea regione, ut Thessalia
 commemorant: quod cum alii faciant,
 Tragici frequentissime faciunt; quibus
 minime id concedendum est; nihil enim
 ex persona poëtae, sed omnia sub eorum,
 qui illo tempore vixerunt, dixerunt;
 quod si quis a Thessalo, Herculis filio,

eos appellatos Theſſalos dicet: reddenda erit ei ratio, cur numquam ante hunc inſequentem Theſſalum, ea gens id nominis uſurpaverit. paullo ante Aletes, ſextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quae antea fuerat Ephyre, clauſtra Peloponneſi continentem, in Iſthmo condidit. neque eſt, quod miremur ab Homero nominari Corinthum; nam ex perſona poëtae et hanc urbem, et quasdam Ionum colonias iis nominibus appellat, quibus vocabantur aetate ejus, multo poſt Ilium captum conditae. Athenienſes in Euboea Chalcida et Eretriam colonis occupavere; Lacedaemonii in Aſia Magnesia. nec multo poſt Chalcidenſes, orti, ut praediximus, Atticis, Hippocle et Megasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt; hujus claſſis curſum eſſe directum alii columbae ante-

cedentis volatu ferunt; alii nocturno
aeris sono, qualis Cerealibus sacris ci-
eri solet. pars horum civium magno
post intervallo Neapolim condidit; u-
triusque urbis eximia semper in Ro-
manos fides facit eas nobilitate atque
amoenitate sua dignissimas; sed aliis di-
ligentior ritus patrii mansit custodia:
Cumanos Osca mutavit vicinia. vires
autem veteres earum urbium hodieque
magnitudo ostentat moenium. subse-
quenti tempore magna vis Graecae ju-
ventutis, abundantia virium sedes quae-
ritans, in Asiam se effudit; nam et Io-
nes duce Ione profecti Athenis, nobi-
lissimam partem regionis maritimae oc-
cupavere, quae hodieque appellatur
Ionia; urbesque constituere, Ephe-
sum, Miletum, Colophona, Prienen,
Lebedum, Myuntem, Erythram, Cla-
zomenas, Phocaeam; multasque in Ae-

gaeo atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum, aliasque ignobiles. et mox Aeolii, eadem profecti Graecia, longissimisque acti erroribus, non minus illustres obtinuerunt locos; clarasque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam, Mitylenemque, et alias urbes, quae sunt in Lesbo insula. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium, sine exemplo maximum: qui magnitudine operis, et fulgore carminum solus appellari poeta meruit. in quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem ille imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est; neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, praeter Homerum et Archilochum, reperiemus. hic longius a temporibus bel-

li, quod composuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit; nam ferme ante annos DCCCL. floruit, intra mille natus est; quo nomine, non est mirandum, quod saepe illud usurpat: οἱ τοὶ νῦν βροτοὶ εἰσι hoc enim ut hominum, ita seculorum notatur differentia: quem si quis caecum genitum putat, omnibus⁶ sensibus orbis est. Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinuerant annis MLXX. translatum est ad Medos, abhinc annos ferme DCCLXX. quippe Sardanapalum eorum regem, mollitiis fluentem, et nimium felicem malo suo, tertio et tricesimo loco ab Nino et Semiramide, qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni foret filius, Pharnaces Medus imperio vitaeque privavit. ea aetate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedaemonius, vir

generis regii, fuit, severissimarum iustissimarumque legum auctor, et disciplinae convenientissimae vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissime floruit. hoc tractu temporum ante annos v. et LX. quam urbs Romana conderetur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. circa quod tempus Caranus, vir generis regii, sextus decimus ab Hercule, profectus Argis, regnum Macedoniae occupavit; a quo magnus Alexander cum fuerit septimus decimus, jure materni generis Achille auctore, paterni Hercule gloriatus est. ‘ Aemilius
‘ Sura de annis populi Romani: Assy-
‘ rii, principes omnium gentium, re-
‘ rum potiti sunt, deinde Medi, postea
‘ Persae, deinde Macedones; exinde du-
‘ obus regibus, Philippo et Antiocho,
‘ qui a Macedonibus oriundi erant,

‘haud multo post Carthaginem subac-
‘tam, devictis, summa imperii ad po-
7‘pulum Romanum pervenit.’ Inter
hoc tempus, et initium Nini regis Af-
fyriorum, qui princeps rerum potitus,
interfunt anni MDCCCXCV. hujus
temporis aequalis Hesiodus fuit, circa
cxx. annos distinctus ab Homeri aeta-
te, vir perelegantis ingenii, et mollissi-
ma dulcedine carminum memorabilis,
otii quietisque cupidissimus, ut tempore
tanto viro, ita operis auctoritate pro-
ximus; qui vitavit, ne in id, quod Ho-
merus, incideret: patriamque et pa-
rentes, testatus est; sed patriam, quia
multatus ab ea erat, contumeliosissime.
dum in externis moror, incidi in rem
®domesticam, maximique erroris, et
multum discrepantem auctorum opini-
onibus. nam quidam, hujus temporis
tractu, aiunt, a Tuscis Capuam, No-

lamque conditam, ante annos fere
DCCCXXX. quibus equidem adsen-
sim; sed M. Cato quantum differt? qui
dicat, Capuam ab eisdem Tuscis condi-
tam, ac subinde Nolam: stetit autem
Capuam, antequam a Romanis cape-
retur, annis circiter CCLX. quod si ita
est, cum sint a Capua capta anni CCXL;
ut condita est, anni sunt fere D. ego
(pace diligentiae Catonis dixerim) vix
crediderim, tam mature tantam urbem
crevisse, floruisse, concidisse, resurrex-
isse. Clarissimum deinde omnium lu-
dicrum certamen, et ad excitandam
corporis animique virtutem efficacissi-
mum, Olympiorum, initium habuit, auc-
torem Iphitum Elium; is eos ludos
mercaturumque instituit ante annos,^o
quam tu, M. Vinici, consulatum inires
DCCCIV. hoc sacrum eodem loco in-
stituisse fertur abhinc annos ferme

MCCL. Atreus, cum Pelopi patri funebres ludos faceret; quo quidem in ludicro, omnisque generis certaminum, Hercules victor exstitit. tum Athenis perpetui Archontes esse desierunt, cum fuisset ultimus Alcmaeon: coeperuntque in denos annos creari; quae consuetudo in annos LXX. mansit: ac deinde annuis commissa est magistratibus respublica. ex iis, qui denis annis praefuerunt, primus fuit Charops, ultimus Eryxiâs; ex annuis, primus Creon. sexta Olympiade, post duo et viginti annos, quam prima constituta fuerat, Romulus Martis filius, ultus injurias avi, Romam urbem Parilibus in palatio condidit; a quo tempore ad vos Coss. anni sunt DCCCLXXXII. id actum post Trojam captam annis CDXXXVII. id gessit Romulus, adjutus legionibus Latini, avi sui; libenter enim his, qui ita

prodiderunt, accefferim: cum aliter firmare urbem novam, tam vicinis Ventibus, aliisque Etruscis ac Sabinis, cum imbelli et pastorali manu vix potuerit. quamquam, jam Asylo facto inter duos lucos, auxit. hic centum homines electos adpellatosque patres, instar habuit consilii publici; hanc originem nomen Patriciorum habet. raptus virginum Sabinarum. * *

*

*

*

*

Quam timuerat hostis, expetit; nam biennio adeo varia fortuna cum consiliis conflixerat, ut plerumque superior fuerit, magnamque partem Graeciae in societatem suam perduceret. quin Rhodii quoque, fidelissimi antea Romanis, tum dubia fide, speculati fortunam, pro-niores regis partibus fuisse visi sunt: et rex Eumenes in eo bello medius fuit animo, neque fratris iniitiis, neque su-

ae respondit consuetudini. tum senatus
populusque Romanus L. Aemilium
Paullum, qui et praetor et consul tri-
umphaverat, virum in tantum laudan-
dum, in quantum intelligi virtus po-
test, consulem creavit: filium ejus Paul-
li, qui ad Cannas quam tergiversanter
perniciosa reipublicae pugnam inie-
rat, tam fortiter in ea mortem obierat.
is Perseum ingenti proelio apud urbem
nomine Pydnam in Macedonia, fuscum
fugatumque castris exuit; deletisque
ejus copiis, destitutum omni spe coëgit
e Macedonia profugere; quam ille lin-
quens, in insulam Samothraciam pro-
fugit, templique se religioni supplicem
credidit. ad eum Cn. Octavius praetor,
qui classi praeerat, pervenit; et ratio-
ne magis, quam vi, persuasit, ut se Ro-
manorum fidei committeret. ita Paul-
lus maximum nobilissimumque regem

in triumpho duxit. quo anno et Octavii praetoris, navalis; et Anicii, regem Illyriorum Gentium ante currum agentis, triumphi fuere celebres. quam sit assidua eminentis fortunae comes invidia, altissimisque adhaereat, etiam hoc colligi potest: quod, cum Anicii Octaviique triumphum nemo interpellaret, fuere, qui Paulli impedire obniterentur: cujus tantum priores excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniae, ut bis millies centies HS. aerario contulerit, et omnium ante actorum comparisonem amplitudine vicerit. Per idem tempus, cum Antiochus Epi¹⁰phanes, qui Athenis Olympicum inchoavit, tum rex Syriae, Ptolemaeum puerum Alexandriae obsideret; missus est ad eum legatus M. Popilius Laenas, qui juberet incepto desistere. man-

dataque exposuit; et regem, deliberaturum se dicentem, circumscripsit virgula, jussitque, prius responsum reddere, quam egrederetur finito arenae circulo; sic cogitationem regiam Romana disjecit constantia; obeditumque imperio. Lucio autem Paulo, magnae victoriae compoti, quatuor filii fuere; ex iis duos, natu majores, unum P. Scipioni, P. Africani filio, nihil ex paterna maiestate, praeter speciem nominis, vigoremque eloquentiae retinenti, in adoptionem dederat, alterum Fabio Maximo: duos minores natu, praetextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. is cum in concione extra urbem, more majorum, ante triumphi diem, ordinem actorum suorum commemoraret, Deos immortales precatus est, ut, si quis eorum invideret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius

saevirent, quam in rempublicam. quae vox, veluti oraculo emissa, magna parte eum spoliavit sanguinis sui; nam alterum ex iis, quos in familia retinuerat, liberis, ante paucos triumphi; alterum post pauciores amisit dies. aspera circa haec tempora censura Fulvii Flacci et Postumii Albini fuit; quippe Fulvii censoris frater, et quidem consors, Cn. Fulvius, senatu motus est ab iis censoribus. Post victum captumque Persen,¹¹ qui quadriennio post in libera custodia Albae decessit, Pseudophilippus, a mendacio simulatae originis appellatus, qui se Philippum, regiaeque stirpis ferebat, cum esset ultimae, armis occupata Macedonia, assumtis regni insignibus, brevi temeritatis poenas dedit. quippe Q. Metellus praetor, cui ex virtute Macedonici nomen inditum erat, praeclara victoria ipsum gentemque supe-

ravit, et immani etiam Achaeos, rebellare incipientes, fudit acie. hic est Metellus Macedonicus, qui porticus, quae fuere circumdatae duabus aedibus sine inscriptione positae, quae nunc Octaviae porticibus ambiuntur, fecerat: quique hanc turmam statuarum equestrium, quae frontem aedium spectant, hodieque maximum ornamentum ejus loci, ex Macedonia detulit. cujus turmae hanc causam referunt: Magnum Alexandrum impetrasse a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expressa similitudine figurarum, faceret statuas, et ipsius quoque iis interponeret. hic idem, primus omnium, Romae aedem ex marmore in iis ipsis monumentis molitus, vel magnificentiae vel luxuriae princeps fuit. vix ullius gentis, aetatis,

ordinis hominem inveneris, cuius felicitatem fortunae Metelli compares: nam praeter excellentes triumphos, honoresque amplissimos, et principale in republica fastigium, extentumque vitae spatium, et acres innocentisque pro republica cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit, omnes adultae aetatis vidit, omnes reliquit superstites et honoratissimos. mortui ejus lectum pro Rostris sustulerunt quatuor filii; unus consularis, et censorius; alter consularis, tertius consul, quartus candidatus consulatus: quem honorem adeptus est. hoc est nimirum magis feliciter de vita migrare, quam mori. Universa deinde, ut praediximus, in¹² stincta in bellum Achaia, cujus pars magna ejusdem Metelli Macedonici virtute armisque fracta erat, maxime Corinthiis in arma, cum gravibus eti-

am in Romanos contumeliis, instigantibus, destinatus ei bello gerendo Cos. Mummius. et sub idem tempus, magis, quia volebant Romani, quidquid de Carthaginensibus diceretur, credere, quam quia credenda adferebantur, statuit senatus Carthaginem excidere. ita eodem tempore P. Scipio Aemilianus, vir avitis P. Africani, paternisque L. Paulli virtutibus simillimus, omnibus belli ac togae dotibus, ingenii ac studiorum eminentissimus seculi sui, qui nihil in vita nisi laudandum aut fecit, aut dixit, ac sensit; quem, Paullo genitum, adoptatum a Scipione Africani filio diximus, aedilitatem petens, Cos. creatus est. bellum Carthagini, jam ante biennium a prioribus Coss. inlatum majore vi intulit; cum ante in Hispania murali corona, in Africa obsidionali donatus esset; in Hispania vero

etiam ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemisset. eamque urbem, magis invidia imperii, quam ullis ejus temporis noxis invisam Romano nomini, funditus sustulit, fecitque suae virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementiae. Carthago diruta est, cum stetisset annis DCLXVII. abhinc annos CLXXVII. Cn. Cornelio Lentulo, L. Mummio Coss. hunc finem habuit Romani imperii Carthago aemula; cum qua bellare majores nostri coepere Claudio et Fulvio Coss. ante annos CCCXCVI, quam tu, M. Vinici, consulatum inires. ita per annos CXV. aut bellum inter eos populos, aut belli praeparatio, aut infida pax fuit. neque se Roma, jam terrarum orbe superato, securam speravit fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis; adeo odi-

um, certaminibus ortum, ultra metum
durat, et ne in victis quidem deponitur,
neque ante invisum esse desinit, quam
¹³esse desiit. Ante triennium, quam Car-
thago deleretur, M. Cato, perpetuus
diruendae ejus auctor, L. Censorino,
M. Manlio Coss. mortem obiit. eodem
anno, quo Carthago concidit, L. Mum-
mius Corinthum, post annos DCCCC
LII. quam ab Alete Hippotis filio erat
condita, funditus eruit. uterque impe-
rator, devictae a se gentis nomine hono-
ratus, alter Africanus, alter appellatus
est Achaicus. nec quisquam ex novis ho-
minibus prior Mummio cognomen vir-
tute partum vindicavit. diversi impera-
toribus mores, diversa fuere studia. quip-
pe Scipio tam elegans liberalium studio-
rum, omnisque doctrinae et auctor et
admirator fuit, ut Polybium, Panaeti-
umque, praecellentes ingenio viros, do-

mi militiaeque secum habuerit; neque enim quisquam hoc Scipione elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit, semperque aut belli aut pacis serviit artibus: semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit. Mummius tam rudis fuit, ut capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas, in Italiam portandas locaret, juberet praedici conducentibus, si eas perdidissent, novas eos reddituros. non tamen, puto, dubites, Vinici, quin magis pro republica fuerit, manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum, quam in tantum ea intelligi, et quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit convenientior. Cum facilius cujusque rei in¹⁴ unum contracta species, quam divisa temporibus, oculis animisque inhaere-

at, statui priorem hujus voluminis, posterioreque partem, non inutili rerum notitia in artum contracta, distinguere: atque huic loco inferere, quae quoque tempore, post Romam a Gallis captam, deducta sit colonia jussu senatus; nam militarium et causae, et auctores, et ipsarum praefulgent nomina; huic rei per idem tempus civitates propagatas, auctumque Romanum nomen communionem juris, haud intempestive subtexturi videmur. post septem annos, quam Galli urbem ceperunt, Sutrium deducta colonia est, et post annum Setina, novemque interjectis annis Nepe; deinde, interpositis duobus et triginta, Aricini in civitatem recepti. abhinc annos autem ccccl. Sp. Postumio, Veturio Calvino Coss. Campanis data est civitas, partique Samnium, sine suffragio: et eodem anno Cales deducta

colonia. interjecto deinde triennio Fundani et Formiani in civitatem recepti, eo ipso anno, quo Alexandria condita; insequentibusque Coss. a Sp. Postumio, Philone Publilio censoribus, Acerranis data civitas, et post triennium Tarracinam deducta colonia, interpositoque quadriennio, Luceria; ac deinde, interjecto triennio, Sueffa Aurunca; et Saticula, Interamnaque post biennium. decem deinde hoc munere anni vacaverunt; tunc Sora atque Alba deductae coloniae, et Carseoli post biennium. at quintum Fabio, Decio Mure quartum Coss. quo anno Pyrrhus regnare coepit, Sinuessam, Minturnasque missi coloni; post quadriennium Venusiam; interjectoque biennio, M. Curio et Rufino Cornelio Coss. Sabinis sine suffragio data civitas; id actum ante annos ferme cccxx. at Cossam et

Paestum abhinc annos ferme ccc. Fabio Dorfone et Claudio Canina Coss. interjecto quinquennio, Sempronio Sopho et Appio Caeci filio Coss. Ariminum, Beneventum coloni missi; et suffragii ferendi jus Sabinis datum. at initio primi belli Punici Firmum et Castrum colonis occupata; et post annum Aesernia, postque xxii. annos Aesulum et Alsiurn; Fregellaeque anno post biennium; proximoque anno, Torquato Sempronioque Coss. Brundisium, et post triennium Spoletium; quo anno Floraliurn ludorum factum est initium; postque biennium deducta Valentia, et sub adventum in Italiam Hannibalis, ¹⁵Cremona atque Placentia. Deinde, neque dum Hannibal in Italia moratur, neque proximis post excessum ejus annis, vacavit Romanis colonias condere; cum esset in bello conquirendus

potius miles, quam dimittendus; et post bellum vires refovendae magis, quam spargendae. Cnaeo autem Manlio Vol-
sone, M. Fulvio Nobiliore Coss. Bononia deducta colonia, abhinc annos ferme CCXVII. et, post quadriennium, Pisaurum ac Potentia; interjectoque triennio, Aquileia et Gravisca, et post quadriennium Luca. eodem temporum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos, Salernumque et Buxentum missi coloni. Auximum autem in Picenum, abhinc annos ferme CLXXXVII. antetriennium, quam Cassius censor, a Lupercali in Palatium versus, theatrum facere instituit; cui in demoliendo eximia civitatis severitas, et Cos. Scipio resistere; quod ego inter clarissima publicae voluntatis argumenta numeraverim. Cassio autem Longino et Sextio Calvino, qui Sallu-

es apud Aquas, quae ab eo Sextiae appellantur, devicit, Coss. Fabrateria deducta est, abhinc annos ferme CLVII. et, post annum, Scylacium, Minervium, Tarentum, Neptunia, Carthagoque in Africa prima, ut praediximus, extra Italiam, colonia condita est. de Dertona ambigitur, Narbo autem Martius in Gallia, Porcio, Marcioque Coss. abhinc annos circiter CLIII. deducta colonia est; post tres et viginti annos in Vagiennis Eporedia, Mario sexies, Valerioque Flacco Coss. neque facile memoriae mandaverim, quae, nisi militaris, post hoc tempus deducta sit.

¹⁶Cum haec particula operis velut formam propositi excefferit, quamquam intelligo, mihi in hac tam praecipiti festinatione, quae me rotae pronive gurgitis ac verticis modo nusquam patitur consistere, pene magis necessaria prae-

tereunda, quam supervacua amplectenda: nequeo tamen temperare mihi, quin rem saepe agitatam animo meo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stilo. quis enim abunde mirari potest, eminentissima cujusque professionis ingenia, in eandem formam, et in idem artati temporis congruens spatium; et quemadmodum clausa capsa, alioque septo diversi generis animalia, nihilo minus separata alienis, in unum quaeque corpus congregantur, ita cujusque clari operis capacia ingenia in similitudinem et temporum et profectuum semetipsa ab aliis separaverunt? una, neque multorum annorum spatio divisa, aetas, per divini spiritus viros, Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, illustravit tragoedias: una priscam illam et veterem sub Cratino, Aristophane et Eupolide comoediam; ac novam co-

micam Menandrus, aequalesque ejus
aetatis magis quam operis, Philemon ac
Diphilus, et invenere intra paucissimos
annos, neque imitanda reliquere. Phi-
losophorum quoque ingenia, Socratico
ore defluentia, omnium, quos paullo
ante enumeravimus, quanto post Plato-
nis Aristotelisque mortem florueret spa-
tio? quid ante Isocratem, quid post e-
jus auditores eorumque discipulos cla-
rum in oratoribus fuit? adeo quidem
artatum angustiis temporum, ut nemo
memoria dignus, alter ab altero videri
nequiverint. neque hoc in Graecis,
¹⁷quam in Romanis, evenit magis. Nam,
nisi aspera ac rudia repetas, et inventi
laudanda nomine, in Accio circaque
eum Romana tragoedia est; dulcesque
Latini leporis facetiae per Caecilium,
Terentiumque et Afranium sub pari
aetate nituerunt. historicos (ut et Li-

viū quoque priorum aetati adstruas) praeter Catonem, et quosdam veteres et obscuros, minus LXXX. annis circumdatum aevum tulit: ut nec poëtarum in antiquius citeriusve processit ubertas. at oratio, ac vis forensis, perfectumque prosae eloquentiae decus, ut idem separetur Cato (pace P. Crassi Scipionisque, et Laelii et Gracchorum, et Fannii et Ser. Galbae dixerim) ita universa sub principe operis sui erupit Tullio: ut delectari ante eum paucissimis, mirari vero neminem possis, nisi aut ab illo visum, aut qui illum viderit. hoc idem evenisse grammaticis, plastis, pictoribus, sculptoribus, quisquis temporum institerit notis, reperiet, et eminentia cujusque operis artissimis temporum claustris circumdata. hujus ergo, praecedentisque seculi, ingeniorum similitudines congregantis et in studium

par, et in emolumentum, causas cum
semper requiro, numquam reperio,
quas esse veras confidam, sed fortasse
veri similes: inter quas has maxime,
alit aemulatio ingenia: et nunc invidia,
nunc admiratio incitationem accen-
dit: naturaque, quod summo studio pe-
titum est, adscendit in summum: diffi-
cilisque in perfecto mora est; naturali-
terque, quod procedere non potest, re-
cedit. et, ut primo ad consequendos,
quos priores ducimus, accendimur: ita,
ubi aut praeteriri, aut aequari eos posse
desperavimus, studium cum spe fenef-
cit; et quod adsequi non potest, sequi
desinit, et, velut occupatam relinquens
materiam, quaerit novam: praeterito-
que eo, in quo eminere non possumus,
aliquid in quo nitamur conquirimus:
sequiturque, ut frequens ac mobilis
transitus maximum perfecti operis im-

pedimentum sit. Transít admiratio ad^{is}
conditionem temporum, et ad urbium.
una urbs Attica pluribus annis elo-
quentia, quam universa Graecia, ube-
riusque floruit; adeo ut corpora gentis
illius separata sint in alias civitates, in-
genia vero solis Atheniensium muris
clausa existimes. neque ego hoc magis
miratus sim, quam neminem Argivum,
Thebanum, Lacedaemonium orato-
rem, aut dum vixit auctoritate, aut post
mortem memoria dignum existimatum.
quae urbes, et multae aliae, talium stu-
diorum fuere steriles, ni Thebas unum
os Pindari illuminaret; nam Alcmana
Lacones falso sibi vindicant.

C. VELLEII PATERCULI
HISTORIAE ROMANAE

AD

M. VINICIUM Cos.

LIBER II.

CAPUT I.

Potentiae Romanorum prior Scipio
viam aperuerat, luxuriae poste-
rior aperuit: quippe remoto Carthagi-
nis metu, sublataque imperii aemula,
non gradu, sed praecipiti cursu, a virtu-
te descitum, ad vitia transcursum; ve-
tus disciplina deserta, nova inducta; in
somnia a vigiliis, ab armis ad volup-
tates, a negotiis in otium conversa civi-
tas. tum Scipio Nasica in Capitolio por-
ticus; tum quas praediximus, Metel-
lus; tum in circo Cn. Octavius multo
amoenissimam, moliti sunt: publicam:

que magnificentiam secuta privata luxuria est. triste deinde, et contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriatho, secutum est: quod ita varia fortuna gestum est, ut saepius Romanorum gereretur adversa. sed interempto Viriatho, fraude magis quam virtute Servilii Caepionis, Numantinum gravius exarsit. haec urbs numquam decem millibus plura propriae juventutis armavit: sed, vel ferocia ingenii, vel inscitia nostrorum ducum, vel fortunae indulgentia, cum alios duces, tum Pompeium magni nominis virum, ad turpissima deduxit foedera (hic primus e Pompeiis Cos. fuit) nec minus turpia ac detestabilia Mancinum Hostilium consulem. sed Pompeium gratia impunitum habuit, Mancinum verecundia. quippe, non recusando perduxit huc, ut per Fetiales nudus ac post

tergum religatis manibus, dederetur hostibus. quem illi recipere se negaverunt, sicut quondam Caudini fecerunt, dicentes, publicam violationem fidei² non debere unius lui sanguine. Immanem deditio Mancini civitatis movit dissensionem. quippe Tib. Gracchus, Ti. Gracchi clarissimi atque eminentissimi viri filius, P. Africani ex filia nepos, quo quaestore et auctore id foedus iustum erat. nunc graviter ferens aliquid a se factum infirmari, nunc similis vel iudicii vel poenae metuens discrimen, tribunus pl. creatus, vir alioqui vita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta et naturâ et industriâ mortalis conditio recipit, P. Mucio Scaevola, L. Calpurnio Coss. abhinc annos CLXII. descevit a bonis; pollicitusque toti Italiae

civitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus statum concupiscentibus, summa imis miscuit; et in praeruptum atque anceps periculum adduxit remp. Octavioque collegae, pro bono publico stanti imperium abrogavit: III viros agris dividendis coloniisque deducendis creavit se, socerumque suum consularem Appium, et Gracchum fratrem, admodum juvenem. Tum P. Scipio Nasica, ejus,³ qui optimus vir a senatu judicatus erat, nepos; ejus, qui censor porticus in Capitolio fecerat, filius; pronepos autem Cn. Scipionis, celeberrimi viri, P. Africani patrui, privatusque et togatus, cum esset consobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi praeferens, et quidquid publice salutare non esset, privatim alienum existimans (ob eas virtutes primus omnium absens pontifex

maximus factus est) circumdata laevo
brachio togae lacinia, ex superiore par-
te Capitolii, summis gradibus insistens,
hortatus est, qui salvam vellent rem-
publicam, se sequerentur. tum optima-
tes, senatus, atque equestris ordinis
pars melior et major, et intacta pernicio-
sis consiliis plebs, intruere in Grac-
chum, stantem in area cum catervis suis,
et concientem pene totius Italiae fre-
quentiam. is fugiens, decurrensque cli-
vo Capitolino, fragmine subsellii ictus,
vitam, quam gloriosissime degere potu-
erat, immatura morte finivit. hoc ini-
tium in urbe Roma civilis sanguinis,
gladiorumque impunitatis fuit. inde
jus vi obrutum, potentiorque habitus
prior; discordiaeque civium, antea con-
ditionibus sanari solitae, ferro adjudi-
catae; bellaque non caussis inita, sed
prout eorum merces fuit. quod haud

mirum est. non enim ibi consistunt exempla, unde coeperunt; sed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latissime evagandi sibi viam faciunt: et, ubi semel recto deerratum est, in praecipue pervenitur: nec quisquam sibi putat turpe, quod alii fuit fructuosum. Interim dum haec in Italia geruntur, Aristonicus, mortuo rege Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originem, armis eam occupat. is victus a M. Perperna, ductusque in triumpho; sed M^r. Aquillio capite poenas dedit; cum initio belli Crassum Mucianum, virum juris scientissimum, decedentem ex Asia proconsulem interemisset. et P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, post tot acceptas circa Numantiam clades, crea-

tus iterum Cos. missusque in Hispaniam, fortunae virtutisque expertae in Africa, respondit in Hispania; et intra annum ac tres menses, quam eo venerat, circumdatam operibus Numantiam excisamque aequavit solo. nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariori urbium excidio nomen suum perpetuae commendavit memoriae. quippe, excisa Carthagine ac Numantia, ab alterius nos metu, alterius vindicavit contumeliis. hic, eum interrogante tribuno Carbone, quid de Tib. Gracchi caede sentiret? respondit: si is occupandae reip. animum habuisset, jure caesum. et, cum omnis concio adclamasset: 'hostium, inquit, armorum toties clamore non territus, 'quî possum vestro moveri, quorum 'noverca est Italia?' reversus in urbem, intra breve tempus, M'. Aquillio,

C. Sempronio Coss. abhinc annos CL. post duos consulatus, duosque triumphos, et bis excisos terrores reip. mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedam elisarum faucium in ceruice reperirentur notae. de tanti viri morte nulla habita est quaestio: ejusque corpus velato capite elatum est, cujus opera super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. seu fatalem, ut plures, seu conflata in insidiis, ut aliqui prodidere memoriae, mortem obiit, vitam certe dignissimam egit, quae nullius ad id temporis praeterquam avito fulgore vinceretur. decessit anno ferme LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum ejus, in quem creatus est anno XXXVI. ita dubitare desinet. Ante tempus excisae Numantiae, praeclara in Hispania militia A. Bruti fuit: qui, pene

tratis omnibus Hispaniae gentibus, ingenti vi hominum, urbiumque potitus numero, aditis quae vix audita erant, Gallaeci cognomen meruit. et ante eum paucis annis tam severum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit, ut, cum urbem Contrebiam nomine in Hispania oppugnaret, pulsas praecipiti loco quinque cohortes legionarias, eodem protinus subire juberet: facientibusque omnibus in procinctu testamenta, velut ad certam mortem eundem foret, non deterritus proposito, perseverantia ducis, quem moriturum miserat, militem victorem recepit. tantum effecit mixtus timori pudor, speque desperatione quaesita. hic virtute ac severitate facti; at Fabius Aemilianus, Paulli exemplo, disciplinae in Hispania fuit clarissimus. Decem deinde⁶ interpositis annis, qui Tib. Gracchum,

idem Cajum, fratrem ejus, occupavit furor, tam virtutibus ejus omnibus, quam huic errori similem, ingenio etiam eloquentiaque longe praestantior. qui cum summa quiete animi, civitatis princeps esse posset, vel vindicandae fraternae mortis gratia, vel praemuniendae regalis potentiae, ejusdem exempli tribunatum ingressus, longe majora et acriora repetens, dabat civitatem omnibus Italicis. extendebat eam pene usque Alpès; dividebat agros; vetabat quemquam civem plus D. jugeribus habere: quod aliquando lege Licinia cautum erat: nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; judicia a senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dare instituerat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat:

quin alterum etiam continuavit tribu-
natum. hunc L. Opimius Cos. qui
praetor Fregellas exciderat, persecu-
tus armis, unaque Fulvium Flaccum,
consularem ac triumphalem virum,
aeque prava cupientem, quem C.
Gracchus in locum Tiberii fratris III
virum nominaverat, eumque socium
regalis adsumserat potentiae, morte ad-
ficit. id unum nefarie ab Opimio pro-
ditum, quod capitis, non dicam Grac-
chi, sed civis Romani pretium se da-
turum, idque auro repensurum propo-
suit. Flaccus in Aventino armatos ad
pugnam ciens, cum filio majore jugu-
latus est. Gracchus profugiens, cum
jam comprehenderetur ab iis, quos O-
pimius miserat, cervicem Euporo ser-
vo praebeuit, qui non segnius se ipse
interemit, quam domino succurrerat,
quo die singularis, Pomponii equitis

Romani in Gracchum fides fuit. qui more Coclitis, sustentatis in ponte hostibus ejus, gladio se transfixit. ut Tiberii Gracchi antea corpus, ita Caji, mira crudelitate victorum, in Tiberim dejectum est. Hunc Tib. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, viva adhuc matre Cornelia, Africani filia, viri optimis ingeniis male usi, vitae mortisque habuere exitum. qui si civilem dignitatis concupissent modum, quidquid tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset respublica. huic atrocitati adjectum scelus unicum. quippe juvenis, specie excellens, nec dum duodevicesimum transgressus annum, immunisque delictorum paternorum, Fulvii Flacci filius, quem pater legatum de conditionibus miserat, ab Opimio interemtus est. quem cum haruspex Tuscus, amicus, flentem in

vincula duci vidisset, quin tu hoc potius, inquit, facis? protinusque inliso capite in postem lapideum januae carceris, effusoque cerebro, exspiravit. crudelesque mox quaestiones, in amicos clientesque Gracchorum habitae sunt. sed Opimium, virum alioqui sanctum et gravem, damnatum postea iudicio publico, memoriâ ipsius saevitiae, nulla civilis persecuta est misericordia. eadem Rupilium Popilliumque, qui Coss. asperrime in Tiberii Gracchi amicos saevierant, postea iudiciorum publicorum merito oppressit invidia. rei tantae parum ad notitiam pertinens interponetur. hic est Opimius, a quo Cos. celeberrimum vini Opimiani nomen: quod jam nullum esse, spatio annorum colligi potest; cum ab eo sint ad te, M. Vinici, Cos. anni CLI. factum Opimii, quod inimicitiarum quae-

sita erat ultio, minor secuta auctoritas: et visa ultio privato odio magis, quam publicae vindictae data. Subinde Porcio Marcioque Coss. deducta colonia, Narbo Martius. mandetur deinde memoriae severitas judiciorum; quippe C. Cato consularis, M. Catonis nepos, Africani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus est; cum lis ejus quater millibus aestimaretur; adeo illi viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quam modum: factaque ad consilium dirigebant, et quid, non in quantum, admissum foret, aestimabant. circa eadem tempora Metelli fratres uno die triumphaverunt. non minus clarum exemplum, et adhuc unicum Fulvii Flacci, ejus qui Capuam ceperat, filiorum, sed alterius in adoptionem dati, in collegio consulum fuit; adoptivus in Acidini Manlii familiam

datus; nam census Metellorum patru-
 elium, non germanorum fratrum fuit:
 quod solis contigerat Scipionibus. tum
 Cimbri, et Teutoni transcendere Rhe-
 num, multis mox nostris suisque cla-
 dibus nobiles. per eadem tempora
 clarus ejus Minucii, qui porticus, quae
 hodieque celebres sunt, molitus est, ex
⁹ Scordiscis triumphus fuit. Eodem trac-
 tu temporum nituerunt oratores, Sci-
 pio Aemilianus, Laeliusque, Ser. Gal-
 ba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo
 Papirius. nec praetereundus Metellus
 Numidicus, et Scaurus, et ante omnes
 L. Crassus et M. Antonius. quorum
 aetati ingeniisque succedere C. Caesar
 Strabo, P. Sulpicius; namque Muci-
 us juris scientia, quam proprie eloquen-
 tia nomine, celebrior fuit. clara etiam
 per idem aevi spatium fuere ingenia,
 in Togatis Afranii, in Tragoediis Pa-

cuvii atque Accii, usque in Graecorum ingeniorum comparisonem evecti, magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum; adeo quidem, ut in illis limae, in hoc pene plus videatur fuisse sanguinis. celebre et Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano, Numantino bello eques militaverat; quo quidem tempore juvenis adhuc Jugurtha ac Marius, sub eodem Africano militantes, in iisdem castris didicere, quae postea in contrariis facerent. historiarum auctor jam tum Sisenna erat juvenis, sed opus belli civilis Sullani post aliquot annos ab eo seniore editum est. vetustior Sisenna fuit Coelius; aequalis Sisennae Rutilius, Claudiusque Quadrigarius, et Valerius Antias. sane non ignoremus, eadem aetate fuisse Pomponium, sensibus celebrem, verbis rudem, et novitate inventi a se o-

¹⁰peris commendabilem. Prosequamur
notam seueritatem censorum, Cassii
Longini, Caepionisque, qui abhinc an-
nos CLVII. Lepidum Aemilium au-
gurem, quod sex millibus aedes con-
duxisset, adesse iusserunt; at nunc, si
quis tanti habitet, vix ut senator agnos-
citur; adeo mature a rectis in vitia, a
vitiis in prava, a pravis in praecipitia
pervenitur. eodem tractu temporum
et Domitii ex Arvernus, et Fabii ex
Allobrogibus victoria fuit nobilis. Fa-
bio Paulli nepoti, ex victoria cogno-
men Allobrogico inditum. notetur
Domitiae familiae peculiaris quaedam,
et ut clarissima, ita artata numero feli-
citas: IV. ante hunc, nobilissimae sim-
plicitatis juvenem, Cn. Domitium,
fuere singulis omnino parentibus geni-
ti, sed omnes ad consulatum sacerdo-
tiaque, ad triumphum autem pene omnes

pervenerunt insignia. Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Q. Metellum, nulli secundum seculi sui. hujus legatus fuit C. Marius, quem praediximus, natus equestri loco, hirtus atque horridus, vitaque sanctus, quantum bello optimus, tantum pace pessimus, immodicus gloriae, insatiabilis, impotens, semperque inquietus. hic per publicanos, aliosque in Africa negotiantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum, et naturalem nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem, effecit, ut cum, commeatu petito, Romam venisset, consul crearetur, bellicque pene patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi, Metelli tamen et triumphus fuit clarissimus, et meritum; virtutisque cognomen Numidici indi-

tum. ut paullo ante Domitiae familiae,
ita Caeciliae notanda claritudo est:
quippe intra XII. ferme annos hujus
temporis Coss. fuere Metelli, aut cen-
sores, aut triumpharunt amplius XII.
ut appareat, quemadmodum urbium
imperatorumque, ita gentium nunc flo-
rere fortunam, nunc senescere, nunc
¹²interire. At Cajus Marius L. Sullam,
jam tunc, ut praecaventibus fati, co-
pulatum sibi quaestorem habuit, et per
eum missum ad regem Bocchum, Ju-
gurtha rege, abhinc annos ferme
CXXXIX. potitus est. designatusque
iterum Cos. in urbem reversus, secundi
consulatus initio Kalendis Januariis e-
um in triumpho duxit. effusa, ut prae-
diximus, immanis vis Germanarum
gentium, quibus nomen Cimbris ac
Teutonis erat, cum Caepionem Malli-
umque Coss. et ante Carbonem Sila-

numque fudissent fugassentque in Galliis, et exuissent exercitu; Scaurumque Aurelium Cos. et alios celeberrimi nominis viros trucidassent, populus Romanus non alium repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem, quam Marium est ratus. tum multiplicati consulatus ejus. tertius in apparatu belli consumtus: quo anno Cn. Domitius tribunus plebis legem tulit, ut sacerdotes, quos antea conlegae sufficiebant, populus crearet. quarto trans Alpes circa Aquas Sextias cum Teutonis confligit; amplius cL. millibus hostium, priore ac postero die ab eo trucidatis; gensque excisa Teutonum. quinto, citra Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse Cos. et Procos. Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere proelio: caesa aut capta amplius cM. hominum. hac

victoria videtur meruisse Marius, ne ejus nati rempublicam poeniteret, ac bona malis repensasse. sextus consulatus veluti praemium ei meritorum datus. non tamen hujus consularis fraudetur gloria; quo Servilii Glauciae, Saturninique Apuleji furorem, continuatis honoribus rempublicam lacerantium, et gladiis quoque et caede comitia discutientium, Cos. armis compescuit; hominesque exitiabiles in Hostilia curia morte multavit.

¹³Deinde interjectis paucis annis, tribunatum iniit M. Livius Drusus, vir nobilissimus, eloquentissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque, quam fortuna usus. qui cum senatui priscum restituere cuperet decus, et judicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus,

cum in multos clarissimos atque innocentissimos viros saevissent, tum P. Rutilium, virum non seculi sui, sed omnis aevi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis, damnaverant) in iis ipsis, quae pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium: non intelligentem, si qua de plebis commodis ab eo agerentur, veluti inescandae inlicendaeque multitudinis causa fieri, ut minoribus perceptis, majora permitteret. denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta conlegarum, quam ejus optime ab ipso cogitata, senatus probaret magis; et honorem, qui ab eo deferebatur, sperneret; injurias, quae ab aliis intendebantur, aequo animo reciperet; et hujus summae gloriae invideret; illorum modicam ferret. Tum⁴ conversus Drusi animus, quando bene

coepta male cedebant, ad dandam civitatem Italiae. quod cum moliens revertisset e foro, immensa illa et incognita, quae eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domus suae cultello percussus, qui adfixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit. sed cum ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium moerentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiae suae: ‘Ecquando, inquit, propinqui
‘amicique, similem mei civem habebit
‘respublica?’ hunc finem clarissimus juvenis vitae habuit. cujus morum minime omittatur argumentum. cum aedificaret domum in Palatio in eo loco, ubi est, quae quondam Ciceronis, mox Censorini fuit, nunc Statilii Sisennae est; promitteretque ei architectus, ita se eam aedificaturum, ut libera a con-

specu, immunisque ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: 'Tu vero, inquit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut, quidquid agam, ab omnibus perspici possit.' In legibus Gracchi inter perniciosissima numeraverim, quod extra Italiam colonias posuit. id majores (cum viderent tanto potentiores Tyro Carthaginem, Massiliam Phocaea, Syracusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, gentili solo) diligenter vitaverant, ut cives Romanos ad censendum ex provinciis in Italiam revocaverint. prima autem extra Italiam colonia Carthago condita est. mors Drusi jam pridem tumescens bellum excitavit Italicum. quippe L. Caesare, P. Rutilio Coss. abhinc annos cxx. cum id malum in universa Italia, ab Asculanis ortum esset, (quip-

pe Servium praetorem, Fontejumque legatum occiderant) ac deinde a Mar-
fis exceptum, in omnes penetrasset re-
giones, arma adversus Romanos cepit.
quorum ut fortuna atrox, ita caussa fuit
justissima. petebant enim eam civita-
tem, cujus imperium armis tuebantur:
per omnes annos atque omnia bella, du-
plici numero se militum equitumque
fungi, neque in ejus civitatis jus reci-
pi, quae per eos in id ipsum pervenif-
set fastigium, per quod homines ejus-
dem et gentis et sanguinis, ut externos
alienosque fastidire posset. id bellum
amplius ccc. millia juventutis Itali-
cae abstulit. clarissimi autem impera-
tores fuerunt Romani eo bello: Cn.
Pompejus, Cn. Pompeji Magni pater,
C. Marius, de quo praediximus, L.
Sulla, anno ante praetura functus, Q.
Metellus, Numidici filius, qui meri-

tum cognomen Pii consecutus erat, quippe expulsum civitate a L. Saturnino tribuno plebis, quod solus in leges ejus jurare noluerat, pietate sua, auctoritate senatus, consensu reipublicae, restituit patrem. nec triumphis, honoribusque, quam aut causa exsilii, aut exsilio, aut reditu clarior fuit Numidicus. Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces, Silo Poppaedius, Herius Asinius, Instejus Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius, Papius Mutilus. neque ego verecundia, domestici sanguinis gloriae quidquam, dum verum refero, subtraham; quippe multum Minatii Magii, atavi mei, Asculanensis, tribuendum est memoriae: qui nepos Decii Magii, Campanorum principis; celeberrimi et fidelissimi viri, tantam hoc bello Romanis fidem praestitit, ut cum

legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompejos cum L. Sulla oppugnaret, Cosamque occuparet. cujus de virtutibus cum alii, tum maxime dilucideque Q. Hortensius in Annalibus suis retulit. cujus pietati plenam populus Romanus gratiam retulit; ipsum viritim civitate donando, duos filios ejus creando praetores, cum seni adhuc crearentur. tam varia atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut per biennium continuum duo Romani Coss. Rutilius, ac deinde Cato Porcius ab hostibus occiderentur, exercitus P. R. multis in locis fundarentur, utque ad saga iretur, diuque in eo habitu maneretur. caput imperii sui Corfinium legerant, quod appellerent Italicum. paullatim deinde recipiendo in civitatem, qui arma aut non

ceperant, aut deposuerant maturius, vires resectae sunt: Pompejo Sullaque et Mario fluentem procumbentemque Rempublicam restituentibus. Finito¹⁷ ex maxima parte, nisi qua Nolani belli manebant reliquiae, Italico bello, (quo quidem Romani victis adflictisque ipsi exarmati, quam integris universis, civitatem dare maluerunt) consulatum inierunt Q. Pompejus et L. Cornelius Sulla: vir, qui neque ad finem victoriae satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest. hic natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae ejus claritudo intermissa esset, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulatum cogitationem habere videretur. deinde post praeturam inlustratus bello Italico, et ante in Gallia legatione sub Ma-

rio, qua eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumsit; petensque consulatum, pene omnium civium suffragiis factus est. sed eum honorem undequingagesimo aetatis¹⁸ suae anno adsecutus est. Per ea tempora Mithridates Ponticus rex, vir neque silendus, neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal; occupata Asia, necatisque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eadem die atque hora, redditis civitatibus litteris, ingenti cum pollicitatione praemiorum interimi jusserat. (quo tempore neque fortitudine adversus Mithridatem, neque fide in Romanos quisquam Rhodiis par fuit; horum fidem Mitylenaeorum perfidia inluminavit: qui M. A.

quilium aliosque Mithridati vinctos tradiderunt; quibus libertas, in unius Theophanis gratiam, postea a Pompejo restituta est) cum terribilis Italiae quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullae Asia provincia. is egressus urbe, cum circa Nolum moraretur (quippe ea urbs pertinacissime arma retinebat, exercituque Romano obsidebatur, velut poeniteret ejus fidei, quam omnium sanctissimam bello praestiterat Punico) P. Sulpitius, tribunus plebis disertus, acer, opibus, gratia, amicitiiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus; cum antea rectissima voluntate apud populum maximam quaesisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, et bene consultata ei male cederent, subito pravus et praeceps, C. Mario post LXX. annum omnia imperia et omnes provincias con-

cupiscenti addixit, legemque ad populum tulit, qua Sullae imperium abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum; aliasque leges perniciosas et exitiabiles, neque tolerandas liberae civitati tulit. quin etiam Q. Pompeji Cos. filium, eundemque Sullae generum, per emissarios factionis suae interfecit. Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit, eamque armis occupavit, XII. auctores novarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio, et P. Sulpitio, urbe exturbavit, ac lege lata exsules fecit. Sulpitium etiam adsecuti equites, in Laurentinis paludibus jugulavere: caputque ejus erectum et ostentatum pro Rostris, velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annoque LXX. nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac

naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricae, in quam se, fugiens consectantes Sullae equites, abdiderat, injecto in collum loro in carcerem Minturnensium jussu II. viri perductus est. ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui forte ab imperatore eo, bello Cimbrico, captus erat, ut agnovit Marium, magno ejulatu expromenti indignationem casus tanti viri, abjecto gladio profugit e carcere. tum cives, ab hoste, misereri paullo ante principis viri docti, instructum eum viatico conlataque veste, in navem imposuerunt. at ille, adsecutus circa Aenariam filium, cursum in Africam direxit; inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthagenensium toleravit: cum Marius, adspiciens Carthaginem, illa intuens Marium, alter

²alteri possent esse solatio. Hoc primum anno, sanguine Cos. Romani militis imbutae manus sunt: quippe Pompejus collega Sullae, ab exercitu Cn. Pompeji proconsulis, seditione, sed quam dux creaverat, interfectus est. non erat Mario Sulpitioque Cinna temperatior, itaque, cum ita civitas Italiae data esset, ut in octo tribus contributorentur novi cives; ne potentia eorum et multitudo veterum civium dignitatem frangeret, plusque possent recepti in beneficium, quam auctores beneficii; Cinna, in omnibus tribubus eos se distributurum, pollicitus est. quo nomine ingentem totius Italiae frequentiam in urbem acciverat; e qua pulsus collegae optimatumque viribus, cum in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatus consulatus ei abrogatus est, suffectusque in ejus locum

L. Cornelius Merula flamen Dialis. haec injuria homine, quam exemplo dignior fuit. tum Cinna, corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus est. is, cum universus in verba ejus jurasset, retinens insignia consulatus, patriae bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium, e quorum delectu ccc. amplius cohortes conscripserat, ac triginta legionum instar impleverat. opus erat partibus, auctoritate, gratia: cujus augendae, C. Marium cum filio de exilio revocavit, quique cum iis pulsi erant. Dum bellum autem infert patriae Cinna, Cn. Pompejus Magni pater (cujus praeclara opera bello Marfico praecipue circa Picenum agrum, ut praescripsimus, usa erat respublica, quique Asculum cepe-

rat, circa quam urbem, cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent, v. et LXX. civium Romanorum, amplius LX. millia Italicorum una die conflixerant) frustratus spe continuandi consulatus, ita se dubium mediumque partibus praestitit, ut omnia ex proprio usu ageret, temporibusque insidiari videretur, et huc atque illuc, unde spes major adfuisset potentiae, se exercitumque defleceret. sed ad ultimum magno atrocique proelio cum Cinna conflixit. cujus commissi patratique sub ipsis moenibus oculisque urbis Romanae, pugnantibus spectantibusque quam fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. post hoc, cum utrumque exercitum, velut parum bello exhaustum, laceraret pestilentia, Cn. Pompejus decessit: cujus interitus voluptas, amissorum aut gladio aut

morbo civium pene damno repensata est: populusque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. seu duae, seu tres Pompejorum fuere familiae, primus ejus nominis, ante annos ferme CLXVIII. Q. Pompejus cum Cn. Servio Cos. fuit, Cinna et Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, urbem occupaverunt: sed prior ingressus Cinna, de recipiendo Mario legem tulit. Mox C. Marius, pestifero civibus suis²² reditu intravit moenia. nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset secuta. neque licentia in mediocres saevitum, sed excelsissimi quoque atque eminentissimi civitatis viri variis suppliciorum generibus adfecti, in iis Cos. Octavius vir lenissimi animi, jussu Cinnae interfectus est. Merula autem, qui se sub adventum Cin-

nae Cos. abdicaverat, incisus venis superfusoque altaribus sanguine, quos saepe pro salute reipublicae flamen Dialis precatus erat deos, eos in execrationem Cinnae partiumque ejus tum precatus, optime de republica meritum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps civitatis atque eloquentiae, gladiis militum, quos ipsos facundia sua moratus erat, jussu Marii Cinnaeque confossus est. Q. Catulus, et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad mortem conquiretur, conclusit se loco nuper calce arenaeque perpolito, inlatoque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto, quam arbitrio inimicorum obiit. omnia erant praecipitia in republica, nec tamen adhuc quisquam

inveniebatur, qui bona civis Romani aut donare auderet, aut petere sustineret. postea id quoque accessit, ut faevitiae causam avaritia praeberet, et modus culpa ex pecuniae modo constitueretur; et qui fuisset locuples, fieret nocens, sui quisque periculi merces foret; nec quidquam videretur turpe, quod esset quaestuosum. Secundum de²³ inde consulatum Cinna, et septimum Marius in priorum dedecus iniit. cuius initio morbo oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus. in hujus locum suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor, qua creditoribus quadrantem solvi jusserat: cuius facti merita eum poena intra biennium consecuta est. dominante in Italia Cinna, major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde post in A-

fiam perfugit. Sulla interim cum Mithridatis praefectis, circa Athenas Boeotiamque et Macedoniam ita dimicavit, ut et Athenas reciperet et plurimo circa multiplices Piraei portus munitio-
nes labore expleto, amplius cc. millia hostium interficeret, nec minus multa caperet. si quis hoc rebellandi tem-
pus, quo Athenae oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum veri vetustatisque ignarus est. adeo e-
nim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper et in omni re, quidquid sincera fide gereretur, id Ro-
mani, Attica fieri, praedicarent. cete-
rum tum oppressi Mithridatis armis, homines miserrimae conditionis, cum ab inimicis tenerentur, oppugnaban-
tur ab amicis, et animos extra moenia; corpora, necessitati servientes, intra muros habebant. transgressus deinde

in Asiam Sulla, parentem ante omnia supplicemque Mithridatem invenit; quem multatum pecunia ac parte navium, Asia omnibusque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coëgit: captivos recepit; in perfugas noxiosque animadvertit: paternis, id est, Ponticis finibus contentum esse iussit. C. Flavius Fimbria, qui praefectus equitum ante adventum Sullae, Valerium Flaccum consularem virum interfecerat, exercituque occupato imperator appellatus, forte Mithridaten pepulerat proelio, sub adventum Sullae se ipse interemit; adolescens, quae pessime ausus erat, fortiter exsecutus. eodem anno P. Laenas tribunus plebis Sex. Lucilium, qui priore anno tribunus plebis fuerat, Saxo Tarpejo deiecit; et cum collegae ejus, quibus diem dixerat, metu ad Sullam profugissent,

aqua ignique iis interdixit. tum Sulla, compositis transmarinis rebus, cum ad eum, primum omnium Romanorum, legati Parthorum venissent, et in iis quidam magi ex notis corporis respondissent, coelestem ejus vitam et memoriam futuram, relictus in Italiam, haud plura quam xxx. armatorum millia adversum cc. amplius hostium exposuit Brundisii. vix quidquam in Sullae operibus clarius duxerim, quam quod, cum per triennium Cinnanae Marianaeque partes Italiam obsiderent, neque inlaturum se bellum iis dissimulavit, nec quod erat in manibus omisit; existimavitque ante frangendum hostem, quam ulciscendum civem; repulsoque externo metu, ubi quod alienum esset vicisset, superaret, quod erat domesticum. ante adventum L. Sullae, Cinna seditione orta ab exercitu interemtus

est: vir dignior, qui arbitrio victorum moreretur, quam iracundia militum, de quo vere dici potest, ausum eum, quae nemo auderet bonus, perfecisse, quae a nullo, nisi fortissimo, perfici possent; et fuisse eum in consultando temerarium, in exsequendo virum. Carbo, nullo suffecto collega, solus toto anno Cos. fuit. Putares, Sullam venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque, cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium perduxit in Campaniam; tentavitque iustis legibus et aequis conditionibus bellum componere: sed iis, quibus et pessima et immodica cupiditas erat, non poterat pax placere. crescebat interim in dies Sullae exercitus, confluentibus ad eum optimo quoque et sanissimo. felici deinde

circa Capuam eventu Scipionem Norbanumque Coss. superat: quorum Norbanus, acie victus; Scipio, ab exercitu suo desertus ac proditus, inviolatus a Sulla dimissus est. adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac victor, ut dum vincit iustissimo lenior; post victoriam audito fuerit crudelior. nam et Cos. ut praediximus, exarmatum Q. Sertorium, prohi quanti mox belli facem! et multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes: credo, ut in eodem homine duplicis ac diversissimi animi conspiceretur exemplum. post victoriam, qua descendens montem Tifata cum C. Norbano concurrerat Sulla, grates Dianae, cujus numini regio illa sacrata est, solvit; aquas salubritate medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes addixit Deae. hujus gratae religionis memoriam et inscriptio tem-

pli adfixa postti hodieque, et tabula testatur aerea intra aedem. Inde Coss.²⁶ Carbo III. et C. Marius, septies Cos. filius, annos natus XXVI. vir animi magis, quam aevi paterni, multa fortiterque molitus, neque usquam inferior nomine consulis, apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Praeneste, quod ante natura munitum praesidiis firmaverat, se exercitumque contulit. ne quid umquam malis publicis deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimusque sibi videbatur, qui fuerat pessimus; quippe dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus praetor Domitium, Scaevolam etiam pontificem maximum, et divini humanique juris auctorem celeberrimum, et C. Carbonem praetorium, Cos. fratrem, et Antistium aedilitium, velut faventes Sullae parti-

bus, in curia Hostilia trucidavit. non perdat nobilissimi facti gloriam Calpurnia, Bestiae filia, uxor Antistii: quae jugulato, ut praediximus, viro, gladio se ipsam transfixit. quantum hujus gloriae, famaeque accessit? nunc virtute²⁷ eminet, patria latet. At Pontius Telesinus dux Samnitium, vir domi bellicae fortissimus, penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter quadraginta millibus fortissimae pertinacissimaeque in retinendis armis juventutis, Carbone ac Mario Coss. abhinc annos cxi. Kal. Novembribus ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen et eum et rempublicam perduceret. quae non majus periculum adiit, Hannibalis intra tertium miliarium castra conspicata, quam eo die, quo circumvolans ordines exercitus sui Te-

lesinus, dictitanque adesse Romanis ultimum diem, vociferabatur eruendam delendamque urbem: adjiciens, numquam defuturos raptores Italicae libertatis lupos; nisi silva, in quam refugere solerent, esset excisa. post primam demum horam noctis et Romana acies respiravit, et hostium cessit. Telesinus postera die semianimis repertus est, victoris magis quam morientis vultum praeferens; cujus abscissum caput, ferri gestarique circa Praeneste Sulla jussit. tum demum, desperatis rebus suis, C. Marius adolescens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diversas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, cum foramine e terra emerisset, a dispositis in id ipsum interemptus est. sunt, qui sua manu; sunt, qui concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Telesino, una obfesso et e-

rumpente, occubuisse prodiderint. ut-
cumque cecidit, hodieque tanta patris
imagine non obscuratur ejus memoria.
de quo juvene quid existimayerit Sul-
la, in promptu est. occiso enim demum
eo, Felicis nomen adsumsit: quod qui-
dem usurpasset justissime, si eundem
et vincendi et vivendi finem habuisset.
oppugnationi autem Praenestis ac Ma-
rii praefuerat Ofella Lucretius; qui
cum ante Marianarum fuisset partium,
praetor ad Sullam transfugerat. feli-
citatem diei, quo Samnitium Telefi-
nique pulsus est exercitus, Sulla perpe-
tua ludorum Circensium honoravit me-
moria, quibus sine nomine Sullanae
²⁸victoriae celebrantur. Paulo ante
quam Sulla ad Sacriportum dimicaret,
magnificis proeliis partium ejus viri
hostium exercitum fuderant: duo Ser-
vili apud Clusium, Metellus Pius a-

pud Faventiam, M. Lucullus circa Fidentiam. videbantur finita belli civilis mala, cum Sullae crudelitate aucta sunt. quippe dictator creatus (cujus honoris usurpatio per annos cxx. intermissa: nam proximus post annum, quam Hannibal Italia excesserat: uti adpareat populum Romanum usum dictatoris non tam desiderasse, quam timuisse potestatem) imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis rempublicam usi fuerant, immodicae crudelitatis licentia usus est. primus ille et utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, ut, in qua civitate petulantis convicii iudicium histri-
oni ex alto redditur, in ea jugulati civis Romani publice constitueretur auctoramentum; plurimumque haberet, qui plurimos interemisset; neque occisi hostis, quam civis, ube-

rius foret praemium; fieretque quisque merces mortis suae. nec tamen in eos, qui contra arma tulerant, sed in multos infantes saevitum; adjectum etiam, ut bona proscriptorum venirent; exclusique paternis opibus liberi, etiam petendorum honorum jure prohiberentur, simulque, quod indignissimum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerent et jura perderent.

²⁹Sub adventum in Italiam L. Sullae, Cn. Pompejus, ejus Pompeji filius, quem magnificentissimas res in consulatione gessisse bello Marfico praediximus, XXIII. annos natus, abhinc annos CXIII. privatis ut opibus, ita consiliis magna ausus, magnificeque conata exsecutus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriae, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit

exercitum. cuius viri magnitudo multorum voluminum instar exigit: sed operis modus paucis eum narrari iubet. fuit hic genitus matre Lucilia, stirpis senatoriae, forma excellens, non ea, qua flos commendatur aetatis, sed dignitate et constantia: quae in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus, ad ultimum vitae comitata est diem: innocentia eximius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius; potentiae, quae honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus; dux bello peritissimus; civis in toga (nisi ubi vereretur, ne quem haberet parem) modestissimus; amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus; potentia sua numquam, aut raro, ad impotentiam usus; pene omnium viti-

orum expers, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium, indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quemquam aequalem dignitate conspiceret. hic a toga virili adfuetus commilitio prudentissimi ducis parentis sui, bonum et capax recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentia excoluit, ut a Sertorio Metellus laudaretur magis,

³⁰ Pompejus timeretur validius. Tum M. Perperna praetorius, e proscriptionis, gentis clarioris quam animi, Sertorium inter coenam Etolcae interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus et Pompejus ex Hispaniis triumpharunt: sed Pompejus hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem, quam consula-

tum iniret, curru urbem inVectus est, quem virum, quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium Vectum, iniquo tulisse animo, C. Caesaris in altero consulatu petendo, senatum populumque Romanum rationem habere. adeo familiare est hominibus, omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere; et invidiam rerum non ad causam, sed ad voluntatem personasque dirigere. hoc consulatu Pompejus tribuniciam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem sine re reliquerat. dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, LXIV fugitivi e ludo gladiatorio Capua profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primo Vesuvium montem petiere; mox crescente in dies multitudine, gravibus variisque casibus adfecere Italiam; quorum numerus in tantum adolevit, ut

qua ultimo dimicavere acie, XL millia hominum se Romano exercitui opposuerint. hujus patrati gloria penes M. Crasum fuit; mox Reipublicae omnium³ principem. Converterat Cn. Pompeji persona totum in se terrarum orbem, et per omnia majore vi habebatur; quicum Cos. perquam laudabiliter jurasset, se in nullam provinciam ex eo magistratu iturum, idque servasset, post biennium A. Gabinius tribunus legem tulit, ut, cum belli more, non latrociniorum, orbem classibus, jam non furtivis expeditionibus piratae terrerent, quasdamque etiam Italiae urbes diripuissent; Cn. Pompejus ad eos opprimendos mitteretur; essetque ei imperium aequum in omnibus provinciis cum proconsulibus, usque ad quinquagesimum miliarium a mari; quo S. C. pene totius terrarum orbis imperium uni viro deferebatur:

sed tamen idem hoc ante biennium in M. Antonii praetura decretum erat. sed interdum persona, ut exemplo nocet, ita invidiam auget aut levat; in Antonio homines aequo animo passi erant. raro enim invidetur eorum honoribus, quorum vis non timetur. contra in iis homines extraordinaria reformidant, qui ea suo arbitrio aut deposituri aut retenturi videntur, et modum in voluntate habent. dissuadebant optimates: sed consilia impetu victa sunt. Dig³²na est memoria Q. Catuli cum auctoritas, tum verecundia: qui cum dissuadens legem in concione dixisset, esse quidem praeclarum virum Cn. Pompejum, sed nimium jam liberae reipublicae neque omnia in uno reponenda: adjecissetque, si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis? succlamavit universa concio, te, Q. Catule. tum

Ille victus consensu omnium, et tam honorifico civitatis testimonio, e concione discessit. hic hominis verecundiam, populi iustitiam mirari libet: hujus, quod non ultra contendit; plebis, quod dissuadentem et adversarium voluntatis suae vero testimonio fraudare noluit. per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum transtulerant, aequaliter inter utrumque ordinem partitus est. et Otho Roscius lege sua equitibus in theatro loca restituit. at Cn. Pompejus, multis et praeclaris viris in id bellum adsumtis, descriptoque in omnes recessus maris praesidio navium, brevi, inextuperabili manu, terrarum orbem liberavit, praedonesque per multa proelia multis locis victos, circa Ciliciam classe adgressus fudit ac fugavit. et, quo

maturius bellum tam late diffusum conficeret, reliquias eorum contractas, in urbibus, remotoque a mari loco, in certa sede constituit. sunt qui hunc carpant. sed quamquam in auctore satis rationis est, tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret. data enim facultate sine rapto vivendi, rapinis arcuit. Cum esset in fine bellum Piraticum³³, cum et L. Lucullus, (qui ante septem annos ex Cos. sortitus Asiam, Mithridati oppositus erat, magnasque ac memorabiles res ibi gesserat, Mithridaten saepe multis locis fuderat, egregia Cyzicum liberarat victoria, Tigranen regum maximum in Armenia vicerat, ultimamque bello manum pene magis noluerat imponere, quam non potuerat, qui alioqui per omnia laudabilis, et bello pene invictus pecuniae expellebatur cupidine) idem bellum

adhuc administraret, Manilius tribunus plebis, semper venalis, et alienae minister potentiae, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompejum administraretur. accepta ea, magnisque certatum inter imperatores iurgis: cum Pompejus Lucullo infamiam pecuniae, Lucullus Pompejo interminatam cupiditatem objiceret imperii, neuterque ab eo, quo arguebatur, mentitus argui posset; nam neque Pompejus, ut primum ad rempublicam adgressus est, quemquam animo parem tulit: et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat. neque eo viro, quisquam aut alia omnia minus, aut gloriam magis concupiit? in adpetendis honoribus immodicus, in gerendis verecundissimus: ut qui eos, ut libentissime iniret, ita finiret aequo animo; et quod cupisset arbitrio suo sumere, a-

lieno deponeret. et Lucullus, summus
alioqui vir, profusae hujus in aedificiis,
convictibusque et apparatus luxuriae
primus auctor fuit. quem ob injectas
moles mari, et receptum suffossis mon-
tibus in terras mare, haud infacete
Magnus Pompejus Xerxen togatum
vocare adsueverat. Per id tempus a Q.³
Metello Creta insula in populi Roma-
ni potestatem redacta est; quae duci-
bus Panare et Lasthene, xxiv. milli-
bus juvenum coactis, velocitate perni-
cibus, armorum laborumque patientis-
simis, sagittarum usu celeberrimis, per
triennium Romanos exercitus fatiga-
verat. ne ab hujus quidem usura glo-
riae temperavit animum Cn. Pompe-
jus, quin victoriae partem conaretur
vindicare. sed et Luculli et Metelli
triumphum, cum ipsorum singularis
virtus, tum etiam invidia Pompeji a-

pud optimum quemque fecit favorabi-
 lem. per haec tempora M. Cicero, qui
 omnia incrementa sua sibi debuit, vir
 novitatis nobilissimae, et ut vita clarus,
 ita ingenio maximus; qui effecit, ne
 quorum arma viceramus, eorum inge-
 nio vinceremur; Cos. Sergii Catilinae,
 Lentulique et Cethegi, et aliorum u-
 triusque ordinis virorum conjuratione-
 nem singulari virtute, constantia, vigi-
 lia, curaque aperuit. Catilina metu con-
 sularis imperii urbe pulsus est. Lentu-
 lus consularis et praetor iterum, Ce-
 thegusque et alii clari nominis viri, auc-
 tore senatu, jussu Cos. in carcere neca-
 ti sunt. Ille senatus dies, quo haec ac-
 ta sunt, virtutem M. Catonis, jam
 multis in rebus conspicuam atque prae-
 nitentem in altissimo inluminavit. hic
 genitus proavo M. Catone, principe il-
 lo familiae Portiae, homo virtuti simil-

limus, et per omnia ingenio diis, quam hominibus propior, qui numquam rectefecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat; cuique id solum visum est rationem habere, quod haberet iustitiam, omnibus humanis vitiis immunis; semper fortunam in sua potestate habuit. hic tribunus plebis designatus, et adhuc admodum adolescens, cum alii suaderent, ut per municipia Lentulus conjuratique custodirentur, pene inter ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invehctus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium, societate consilii suspectam fecerit: sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis et commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam trans-

iret, animadvertendumque in eos, quos
 praediximus, cenferet; majorque pars
 ordinis ejus Catonem prosequerentur
 domum. at Catilina non segnius vota
 obiit, quam sceleris conandi consilia in-
 ierat; quippe fortissime dimicans, quem
 spiritum supplicio debuerat, proelio
³⁶reddidit. Consulatu Ciceronis non me-
 diocre adjecit decus natus eo anno D.
 AUGUSTUS, abhinc annos LXXXII:
 omnibus omnium gentium viris magni-
 tudine sua inducturus caliginem. jam
 pene supervacaneum videri potest, e-
 minentium ingeniorum notare tempo-
 ra; quis enim ignorat diremtos gradi-
 bus aetatis floruisse hoc tempore Cice-
 ronem, Hortensium, saneque Crassum,
 Catonem, Sulpitium; moxque Bru-
 tum, Calidium, Coelium, Calvum, et
 proximum Ciceroni Caesarem; eorum-
 que velut alumnos Corvinum ac Polli-

onem Asinium, aemulumque Thucydidis Sallustium: auctoresque carminum Varronem ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui carmine minorem Catullum. pene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quae maxime nostri aevi eminent, princeps carminum Virgilius Rabiriusque, et consecutus Sallustium Livius, Tibullusque et Naso, perfectissimi in forma operis sui. nam vivorum ut magna admiratio, ita censura difficilis est. Dum haec in urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompejus memorabile adversus Mithridaten, qui post Luculli profectioem magnas novi exercitus vires reparaverat, bellum gessit. at rex fusus fugatusque et omnibus exutus copiis Armeniam Tigranenque socerum petit, regem ejus temporis, nisi qua Luculli armis erat infractus, potentissi-

mum. simul itaque, duos persecutus Pompejus, intravit Armeniam, prior filius Tigranis, sed discors patri, pervenit ad Pompejum; mox ipse supplex et praesens se regnumque ditioni ejus permisit, praefatus; neminem alium, neque Romanum, neque ullius gentis virum futurum fuisse, cujus se societati commissurus foret, quam Cn. Pompejum: proinde omnem sibi, vel adversam vel secundam, cujus auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram. non esse turpe ab eo vinci, quem vincere esset nefas: neque ei inhoneste aliquem summitti, quem fortuna super omnes extulisset. servatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecunia: quae omnis, sicuti Pompejo moris erat, redacta in quaestoris potestatem, ac publicis descripta literis. Syria aliaeque, quas occupaverat, provinciae ereptae; et a-

liae restitutae populo Romano, aliae tum primum in ejus potestatem redactae: ut Syria, quae tum primum facta est stipendiaria. finis imperii regii terminatus Armenia. Haud absurdum²⁸ videtur propositi operis regulae, paucis percurrere, quae cujusque ductu gens ac natio redacta in formulam provinciae, stipendia pacta sit: notabimus, ut quae facilius, quam partibus, simul universa conspici possint. primus in Siciliam transjecit exercitum Cos. Claudius, et provinciam eam, post annos ferme LII. captis Syracusis fecit Marcellus Claudius. primus Africam Regulus, nono ferme anno primi Punici belli: sed post CCIV. annos P. Scipio Aemilianus, eruta Carthagine, abhinc annos CLXXXII, Africam in formulam redegit provinciae. Sardinia inter primum et secundum bellum Punicum,

ductu T. Manlii Cos. certum recepit imperii jugum. immane bellicae civitatis argumentum, quod semel sub regibus, iterum hoc T. Manlio Cos. tertio Augusto principe, certae pacis argumentum Janus Geminus clausus dedit. in Hispanias primi omnium duxere exercitus Cn. et P. Scipiones, initio secundi belli Punici, abhinc annos ccl. inde varie possessa, et saepe amissa partibus, universa ductu Augusti facta stipendiaria est. Macedoniam Paullus, Mummius Achaïam, Fulvius Nobilior subegit Aetoliam: Asiam L. Scipio Africani frater eripuit Antiocho: sed beneficio senatus populi que Romani mox ab Attalis possessam regibus, M. Perperna capto Aristonico fecit tributariam. Cypro devicta nullis adsignanda gloria est. quippe Senatusconsulto, ministerio Catonis, regis morte, quam

ille conscientia acciverat, facta provin-
cia est. Creta Metelli ductu longissimae
libertatis sine multata. et Syria Pontus-
que Cn. Pompeji virtutis monumenta
sunt. Gallias primum Domitio et Fa-³⁹
bio nepoti Paulli, qui Allobrogicus vo-
catus est, intratas cum exercitu, magna
mox clade nostra saepe et adfectavimus
et amisimus, sed fulgentissimum C. Cae-
saris opus in iis conspicitur: quippe e-
jus ductu auspiciisque infractae, pene
idem, quod totus terrarum orbis igna-
vum conferunt stipendium. ab eodem
facta Numidia. Ciliciam perdomuit I-
sauricus, et post bellum Antiochinum
Vulso Manlius Gallograeciam. Bithy-
nia, ut praediximus, testamento Nico-
medis relicta hereditaria. D. Augustus
praeter Hispanias aliasque gentes, qua-
rum titulis forum ejus praenitet, pene
idem, facta Aegypto stipendiaria, quan-

tum pater ejus Gallia, in aerarium re-
ditus contulit. at Ti. Caesar, quam
certam Hispanis parendi confessionem
extorserat parens, Illyriis Dalmatisque
extorsit. Rhaetiam autem et Vindeli-
cos ac Noricos, Pannoniamque et Scor-
discos, novas imperio nostro subjunxit
provincias. ut has armis, ita auctorita-
te Cappadociam populo R. fecit stipen-
diariam. sed revertamur ad ordinem.

4° Secuta deinde Cn. Pompeii militia, glo-
riae laborisne majoris, incertum est. pe-
netratae cum victoria Media, Albani,
Hiberi; ac deinde flexum agmen ad
eas nationes, quae dextra atque intima
Ponti incolunt, Colchos, Heniochos-
que et Achaeos; et oppressus auspiciis
Pompeii, infidiis filii Pharnacis, Mithri-
dates, ultimus omnium juris sui regum,
praeter Parthicos. tum victor omnium,
quas adierat, gentium Pompeius, suo-

que et civium voto major, et per omnia fortunam hominis egressus, revertit in Italiam. cujus reditum favorabilem opinio fecerat. quippe plerique non sine exercitu venturum in urbem adfirmabant, et libertati publicae statutorum arbitrio suo modum. quo magis hoc homines timuerant, eo gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit. omni quippe Brundisii dimisso exercitu, nihil praeter nomen imperatoris retinens, cum privato comitatu, quem semper illi vacare moris fuit, in urbem rediit; magnificentissimumque de tot regibus per biduum egit triumphum; longeque majorem omni ante se inlata pecunia in aerarium, praeterquam à Paullo, ex manubiis intulit. absente Cn. Pompeio, T. Ampius et T. Labienus tribuni pl. legem tulerunt, ut is ludis Circensibus corona laurea, et omni cultu trium-

phantium uteretur, scenicis autem praetexta coronaque laurea; id ille non plus quam semel (et hoc sane nimium fuit) usurpare sustinuit. hujus viri fastigium tantis auctibus fortuna extulit, ut primum ex Africa, iterum ex Europa, tertio ex Asia triumpharet: et quot partes terrarum orbis sunt, totidem faceret monumenta victoriae suae. numquam eminentia invidia carent. itaque et Lucullus, memor tamen acceptae injuriae, et Metellus Creticus, non injuste querens (quippe ornamentum triumphi ejus captivos duces Pompeius subduxerat) et cum iis pars optimatum refragabatur, ne aut promissa civitatibus à Pompeio; aut bene meritis praemia, ad arbitrium ejus, persolverentur.

⁴¹Secutus deinde est consulatus C. Caesaris, qui scribenti manum injicit, et quamlibet festinantem in se morari co-

git; hic nobilissima Juliorum genitus familia, et quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus, forma omnium civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentiae effusissimus, animo super humanam et naturam et fidem evectus, magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientia periculorum, Magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo, simillimus; qui denique semper et somno et cibo in vitam, non in voluptatem uteretur; cum fuisset C. Mario sanguine conjunctissimus, atque idem Cinnae gener; cujus filiam ut repudiaret, nullo modo compelli potuit; (cum M. Piso consularis Anniam, quae Cinnae uxor fuerat, in Sullae dimisisset gratiam) habuissetque fere **XIIX** annos eo tempore, quo Sulla rerum potitus est; magis ministris

Sullae adiutoribusque partium, quam ipso, conquirentibus eum ad necem, mutata veste, dissimilemque fortunae suae indutus habitum, nocte urbe elapsus est. idem postea admodum juvenis, cum à piratis captus esset, ita se per omne spatium, quo ab iis retentus est, apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationique esset; neque umquam, aut nocte, aut die (cur enim, quod vel maximum est, si narrari verbis speciosis non potest, omittatur?) aut excalcearetur aut discingeretur, in hoc scilicet, ne, si quando aliquid ex solito variaret, suspectus his, qui oculis tantummodo⁴² eum custodiebant, foret. Longum est narrare, quid et quoties ausus sit, quanto opere conata ejus, qui obtinebat Asiaticam magistratus P. R. metu suo destituere. illud referatur, documentum tanti mox evasuri viri. quae nox eam diem

secuta est, qua publica civitatum pecunia redemptus est (ita tamen ut cogeret ante obsides à piratis civitatibus dari) contracta classe et privatus et tumultuaria, invehctus in eum locum, in quo ipsi praedones erant, partem classis fugavit, partem merisit, aliquot naves multosque mortales cepit; laetusque nocturnae expeditionis, triumpho ad suos reversus est: mandatisque custodiae, quos ceperat, in Bithyniam perrexit, ad proconsulem Junium (cum idem enim Asiam eam quam obtinebat) petens, ut auctor fieret sumendi de captivis supplicii; quod cum ille, se facturum negasset, venditurumque captivos dixisset, (quippe sequebatur invidia inertiam) incredibili celeritate revectus ad mare, prius quam de ea re ulli proconsulis redderetur epistola, omnes, quos ceperat, suffixit cruci. Idem mox ad⁴³

sacerdotium ineundum (quippe absens pontifex factus erat in Cottae consularis locum, cum pene puer à Mario Cinna, que Flamen Dialis creatus, victoria Sullae, qui omnia ab iis acta fecerat irrita, amisisset id sacerdotium) festinans in Italiam, ne conspiceretur à praedonibus, omnia tunc obtinentibus maria, et merito tam infestis sibi, quatuor scalmorum navem, una cum duobus amicis decemque servis ingressus, effusissimum Adriatici maris transjecit sinum. quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, cum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunae parans, mox intellexit frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antemnarum praebuisse imaginem. reliqua ejus acta in urbe, nobilissimaque Dolabellae accusatio, et major civitatis in ea favor,

quam reis praestari solet; contentionesque civiles cum Q. Catulo, atque aliis eminentissimis viris, celeberrimae; et ante praeturam victus maximi pontificatus petitione Q. Catulus, omnium confessione senatus princeps; et restituta in aedilitate, adversante quidem nobilitate, monumenta C. Marii; simulque revocati ad jus dignitatis proscriptorum liberi; et praetura quaesturaque mirabili virtute atque industria obita in Hispania, cum esset quaestor sub Vetere Antistio, (avo hujus Veteris consularis atque pontificis, duorum consularium et sacerdotum patris, viri in tantum boni, in quantum humana simplicitas intelligi potest;) quo notiora sunt, minus egent stilo. Hoc igitur Cos. inter eum⁴⁴ et Cn. Pompeium et M. Crassum inita potentiae societas, quae urbi orbique terrarum, nec minus, diverso quoque

tempore, ipsis exitiabilis fuit. hoc consilium sequendi Pompeius causam habuerat, ut tandem acta in transmarinis provinciis, quibus, ut praediximus, multi obtrectabant, per Caesarem confirmarentur Cos.: Caesar autem, quod animadvertēbat, se cedendo Pompeii gloriae aucturum suam, et invidia communis potentiae in illum relegata, confirmaturum vires suas: Crassus, ut quem principatum solus adsequi non poterat, auctoritate Pompeii, viribus teneret Caesaris. adfinitas etiam inter Caesarem Pompeiumque contracta nuptiis; quippe filiam C. Caesaris Cn. Magnus duxit uxorem. in hoc consulatu Caesar legem tulit, ut ager Campanus plebei divideretur, suasore legis Pompeio; ita circiter xx millia civium eo deducta, et jus ab his restitutum post annos circiter CLII, quam bello Punico ab Ro-

manis Capua in formam praefecturae redacta erat. Bibulus collega Caesaris, cum actiones ejus magis vellet impedire, quam posset, majore parte anni domi se tenuit; quo facto dum augere vult invidiam collegae, auxit potentiam. tum Caesari decretae in quinquennium Galliae. Per idem tempus P. Clodius,⁴⁵ homo nobilis, disertus, audax, quique dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nosset modum, malorum propositorum exsecutor acerrimus, infamis etiam sororis stupro, et actus incesti reus, ob initum inter religiosissima P. R. sacra adulterium; cum graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret (quid enim inter tam dissimiles amicum esse poterat?) et à patribus ad plebem transferret, legem in tribunatu tulit: qui civem R. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur. cujus ver-

/

bis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur; ita vir optime meritus de republica conservatae patriae pretium, calamitatem exsilii tulit. non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompeius. hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter xx. viros dividendo agro Campano esse noluisse. idem intra biennium, sera Cn. Pompeii cura, verum ut coepit interrita, votisque Italiae ac decretis senatus, virtute atque actione Annii Milonis tribuni pl. dignitati patriaeque restitutus est. neque post Numidici exsilium aut reditum, quisquam aut expulsus invidiosus, aut receptus est laetius. cujus domus, quam infeste à Clodio disjecta erat, tam speciose à senatu restituta est. idem P. Clodius in senatu, sub honorificentissimo ministerii titulo, M. Catonem a republica relegavit; quippe le-

gem tulit, ut is quaestor cum jure praetorio, adjecto etiam quaestore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemaeum, omnibus morum vitiis eam contumeliam meritum. sed ille sub adventum Catonis, vitae suae vim intulit: unde pecuniam longe sperata majorem Cato Romam retulit; cujus integritatem laudari, nefas est: insolentia pene argui potest, quod una cum Coss. ac senatu effusa civitate obviam, cum per Tiberim subiret navibus, non ante is egressus est, quam ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia. Cum deinde immanes⁴⁶ res, vix multis voluminibus explicandas, C. Caesar in Gallia ageret; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibusque caesis et captis hostium millibus, etiam in Britanniam transjecisset exercitum, alterum

pene imperio nostro ac suo quaerens orbem: invictum par consulum, Cn. Pompeius et M. Crassus, alterum iniere consulatum; qui neque petitus honeste ab his, neque probabiliter gestus est. Caesari lege, quam Pompeius ad populum tulit, prorogatae in idem spatium temporis provinciae: Crasso bellum Parthicum in animo molienti, Syria decreta; qui vir, cetera sanctissimus immunisque voluptatibus, neque in pecunia neque in gloria concupiscenda aut modum norat, aut capiebat terminum; hunc proficiscentem in Syriam, diris cum omnibus tribuni pl. frustra retinere conati; quorum execrationes si in ipsum tantummodo valuissent, utile imperatoris damnum salvo exercitu fuisset reipublicae. transgressum Euphraten Crassum, petentemque Seleuciam, circumfusus immanibus copiis equitum, rex Orodes u-

na cum parte majore Romani exercitus interemit; reliquias legionum C. Caesius, atrocissimi mox auctor facinoris, tum quaeſtor, conſervavit; Syriamque adeo in P. R. poteſtate retinuit, ut tranſgreſſos in eam Parthos, felici rerum eventu fugaret ac funderet. Per⁴⁷ haec inſequentiaque, et quae praediximus tempora, amplius quadringenta millia hoſtium à C. Caefare caeſa ſunt, plura capta; pugnatum ſaepe directà acie, ſaepe in agminibus, ſaepe eruptionibus: bis penetrata Britannia; novem denique aeſtatibus vix ulla non juſtiſſimus triumphus emeritus. circa Aleſiam vero tantae res geſtae, quantas audere vix hominis; perficere, pene nullius, niſi Dei fuerit. ſeptimo ferme anno Caefar morabatur in Galliis, cum medium jam ex invidia potentiae malè cohaerentis inter Cn. Pompeium et C.

Caesarem concordiae pignus, Julia uxor Magni decessit; atque omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortuna, filius quoque parvus Pompeii, Julia natus, intra breve spatium obiit. tum in gladios caedesque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur, nec modus, tertius consulatus soli Cn. Pompeio, etiam adversantium antea dignitati ejus judicio, delatus est; cujus ille honoris gloria, veluti reconciliatis sibi optimatibus, maxime à C. Caesare alienatus est; sed ejus consulatus omnem vim in coërtionem ambitus exercuit. quo tempore P. Clodius à Milone candidato consulatus, exemplo inutili, facto salutari reipublicae, circa Bovillas, contracta ex occursum rixa, jugulatus est. Milonem reum non magis invidia facti, quam Pompeii damnavit voluntas; quem quidem M.

Cato palam lata absolvit sententia; quam si maturius tulisset, non defuissent, qui sequerentur exemplum; probarentque eum civem occisum, quo nemo perniciosior reipublicae neque bonis inimicior vixerat. Intra breve deinde spatium belli civilis exarserunt initia: cum justissimus quisque et à Caesare, et à Pompeio, vellet dimitti exercitus; quippe Pompeius in secundo consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, easque per triennium absens ipse ac praesidens urbi, per Afranium et Petreium consularem ac praetorium, legatos suos, administrabat; et iis, qui à Caesare dimittendos exercitus contendebant, adsentabatur; iis, qui ab ipso quoque, adversabatur; qui si ante biennium quam ad arma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum operum, quae ei circumdedit, gravissima tentatus va-

letudine decessisset in Campania (quo quidem tempore universa Italia vota pro salute ejus, primo omnium civium suscepit) defuisset fortunae destruendi ejus locus; et quam apud superos habuerat magnitudinem, inlibatam detulisset ad inferos. bello autem civili, et tot, quae deinde per continuos xx. annos consecuta sunt, malis, non alius majorem flagrantiorumque, quam C. Curio tribunus pl. subjecit facem: vir nobilis, eloquens, audax, suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam, et facundus malo publico; cujus animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullae neque cupiditates sufficere possent; hic primo pro Pompeii partibus, id est, ut tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra Pompeium et Caesarem, sed animo pro Caesare stetit; id

Q

gratis, an accepto centies HS fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus; ad ultimum saluberrimas et coalescentis conditiones pacis, quas et Caesar iustissimo animo postulabat, et Pompeius aequo recipiebat, discussit ac rupit; unice cavente Cicerone concordiae publicae. harum praeteritarumque rerum ordo cum iustius aliorum voluminibus promitur, tum, ut spero, nostris explicabitur. Nunc proposito operi sua forma⁴⁹ reddatur: si prius gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis, Metelloque et Hortensio; qui cum sine invidia in republica floruissent, eminuissentque sine periculo, quieta aut certe non praecipitata, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt. Lentulo et Marcello Coss. post urbem conditam annis DCCIII, et LXXIIX. quam tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum civi-

le exarsit. alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. hic omnia speciosa, illic valentia. Pompeium senatus auctoritas, Caesarem militum armavit fiducia. consules senatusque causae, non Pompeio, summam imperii detulerunt. nihil relictum à Caesare, quod servandae pacis causa tentari posset: nihil receptum à Pompeianis; cum alter Co s. justo esset ferocior; Lentulus vero salva republica salvus esse non posset; M. autem Cato moriendum ante, quam ullam conditionem civis accipiendam reipublicae contenderet: vir antiquus et gravis Pompeii partes laudaret magis, prudens sequeretur Caesaris; et illa gloriosa, haec terribiora duceret. ut deinde spretis omnibus, quae Caesar postulaverat, tantummodo contentus cum una legione titulum retinere provinciae; privatus in urbem

veniret, et se in petitione consulatus suffragiis P. R. committeret, decrevere: ratus bellandum Caesar, cum exercitu Rubiconem transiit. Cn. Pompeius, consulesque et major pars senatus, relicta urbe, ac deinde Italia, transmisere Dyrrachium. At Caesar Domitio^o legionibusque, quae una cum eo fuerant, potitus, duce aliisque, qui voluerant abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, persecutus Brundisium, ita ut appareret, malle integris rebus et conditionibus finire bellum, quam opprimere fugientes, cum transgressos reperisset Coss. in urbem revertit: redditaque ratione consiliorum suorum in senatu, et in concione, ac miserrimae necessitudinis, cum alienis armis ad arma compulsus esset, Hispanias petere decrevit. festinationem itineris ejus aliquamdiu morata Massilia est, fide meli-

or, quam consilio prudentior: intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt. exercitus deinde, qui sub Afranio consulari ac Petreio praetorio fuerat, ipsius adventus vigore ac fulgore occupatus, se Caesari tradidit; uterque legatorum, et quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

⁵¹Proximo anno, cum Dyrrachium ac vicina ei urbi regio castris Pompeii tenebatur (qui accitis ex omnibus transmarinis provinciis legionibus, equitum ac peditum auxiliis, regumque, tetrarcharum, simulque dynastarum copiis, immanem exercitum confecerat, et mare praesidiis classium, ut rebatur, sepserat, quo minus Caesar legiones posset transmittere) sua et celeritate, et fortuna C. Caesar usus, nihil in mora habuit, quo

minus et cum vellet, ipse exercitusque classibus perveniret, et primo pene castris Pompeii sua jungeret, mox etiam obsidione munimentisque eum complecteretur. sed inopia obsidentibus, quam obsessis, erat gravior. Tum Balbus Cornelius, excedente humanam fidem temeritate, ingressus castra hostium saepiusque cum Lentulo conlocutus, Cos. dubitante quanti se venderet, illis incrementis fecit viam, quibus non Hispaniensis natus, sed Hispanus in triumphum et pontificatum adsurgeret, fieretque ex privato consularis. variatum deinde proeliis, sed uno longe magis Pompeianis prospero, quo graviter impulsi sunt Caesaris milites. Tum² Caesar cum exercitu fatalem victoriae suae Thessaliam petiit. Pompeius longe diversa aliis suadentibus (quorum plerique hortabantur, ut in Italiam

transmitteret: neque hercules quidquam partibus illis salubrius fuit: alii, ut bellum traheret, quod dignatione partium in dies ipsis magis prosperum fieret) usus impetu suo, hostem secutus est. aciem Pharsalicam, et illum cruentissimum Romano nomini diem, tantumque utriusque exercitus profusum sanguinis, et conlisa inter se duo reipublicae capita, effossumque alterum Romani imperii lumen, tot talesque Pompeianarum partium caesos viros, non recipit enarranda hic scripturae modus. illud notandum est: ut primum C. Caesar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius neque antiquius quidquam habuit, quam in omnes partes (militari et verbo et consuetudine utar) dimitteret. proh Dii immortales! quod huius voluntatis erga Brutum suae postea vir tam mitis pretium tulit!

nihil illa victoria mirabilius, magnificentius, clarius fuit, quando neminem, nisi acie consumptum, civem patria desideravit: sed munus misericordiae corruptit pertinacia, cum libentius vitam victor jam daret, quam victi acciperent. Pompeius profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextoque filio, et Favonio praetorio, quos comites ei fortuna adgregaverat, aliis ut Parthos, aliis ut Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum haberet regem, Jubam, suadentibus, Aegyptum petere proposuit, memor beneficiorum, quae in patrem ejus Ptolemaei, qui tum puero quam juveni propior regnabat Alexandriae, contulerat. sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam? aut quis ullam calamitosi debere putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem? missi itaque ab rege, qui ve-

nientem Cn. Pompeium (is jam à Mytilenis Corneliam uxorem receptam in navem, fugae comitem habere coeperat) consilio Theodoti et Achillae exciperent, hortarenturque ut ex oneraria in eam navem, quae obviam processerat, transcenderet, quod cum fecisset, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Aegyptii mancipii, C. Caesare P. Servilio Coss. jugulatus est. hic post tres consulatus et totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac praestantissimi viri, in id evecti, super quod adscendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, vitae fuit exitus: in tantum in illo viro à se discordante fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. quid aliud quam nimium occupatos dixerim, quos in aetate et tanti et pene nostri se-

culi viri fefellit quinquennium? cum à C. Atilio et Q. Servilio Coss. tam facilis esset annorum digestio; quod adjeci, non ut arguerem, sed ne arguerer. Non fuit major in Caesarem, quam in Pompeium fuerat, regis eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides. quippe cum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello laceßere audent, utrique summo imperatorum, alteri superstiti, meritas poenas luere suppliciis. nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique nomine: quippe ingens partium ejus favor bellum excitaverat Africum, quod ciebat rex Juba et Scipio, vir consularis, ante biennium, quam extingueretur Pompeius, lectus ab eo socer; eorumque copias auxerunt M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopia, perductis ad eos legionibus: qui vir cum summum

ei à militibus deferretur imperium, honorationi parere maluit. Admonet promissae brevitatis fides, quanto omnia transcurso dicenda sint. sequens fortunam suam Caesar, pervectus in Africam, quam occiso Curione, Julianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus, ibi primo varia fortunam expugnabit via, inclinataeque hostium copiae. nec dissimilis ibi adversus victos, quam in priores, clementia Caesaris fuit. victorem Africani belli C. Caesarem gravius excepit Hispaniense (nam victus ab eo Pharnaces vix quidquam gloriae ejus adstruxit,) quod Cn. Pompeius Magni filius, adolescens impetus ad bella maximi, ingens ac terribile conflaverat: undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudinem sequentium, ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. sua Caesarem in Hispaniam

comitata fortuna est, sed nullum unquam atrocius periculosiusque ab eo initum proelium, adeo ut plus quam dubio Marte, descenderet equo, consistensque ante recedentem suorum aciem, increpita prius fortuna, quod se in eum servasset exitum, denuntiaret militibus, vestigio se non recessurum: proinde viderent quem et quo loco imperatorem deserturi forent; verecundia magis quam virtute acies restitutae sunt, a duce, quam à milite fortius. Cn. Pompeius, gravis vulnere, inventus inter solitudines avias, interemtus est. Labienum Varumque acies abstulit. Caesar omnium victor, regressus in urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit, magnificentissimisque gladiatorii muneris, naumachiae, et equitum peditumque, simul elephantorum certaminis spectaculis,

epulique per multos dies dati celebratione, replevit eam. quinque egit triumphos. Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore, Hispaniensis argenterasili constitit. pecunia ex manubiis lata paullo amplius sexies millies H. S. neque illi tanto viro, et tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit; quippe cum mense Octobri in urbem revertisset; idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto et Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligaverat, contra differendo Cassium offenderat; adjectis etiam consiliariis caedis familiarissimis omnium, et fortuna partium ejus in summum evectis fastigium, D. Bruto et C. Trebonio, aliisque clari nominis viris, interemtus est. cui magnam invidiam conciliarat

M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatus collega, imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro Rostris insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur. Laudandum experientia consilium¹⁷ est Pansae atque Hirtii: qui semper praedixerant Caesari, ut principatum armis quaesitum armis teneret: ille dictitans, mori se, quam timeri malle, dum clementiam, quam praestiterat, expectat, incautus ab ingratis occupatus est; cum quidem plurima praesagia atque indicia Dii immortales futuri obtulissent periculi; nam et haruspices praemonuerant, ut diligentissime iduum Martiarum caveret diem; et uxor Calpurnia territa nocturno visu, ut ea die domi subsisteret, orabat; et libelli conjunctionem nuntiantes dati, ab eo neque protinus lecti erant. sed profecto ine-

luctabilis fatorum vis, cuiuscumque for-
 tunam mutare constituit, consilia cor-
 rumpit. ⁵⁸ Quo anno id patravere faci-
 nus Brutus et C. Cassius, praetores e-
 rant; D. Brutus Cos. designatus. hi una
 cum conjurationis globo, stipati gladia-
 torum D. Bruti manū, Capitolium occu-
 pavere, cum Cos. Antonius (quem cum
 simul interimendum censuisset Cassius,
 testamentumque Caesaris abolendum,
 Brutus repugnauerat; dictitans, nihil am-
 plius civibus praeter tyranni, ita enim
 appellari Caesarem facto ejus expedie-
 bat, petendum esse sanguinem) convo-
 cato senatu, (cum jam Dolabella, quem
 substituturus sibi Caesar designaverat
 Cos., fasces atque insignia corripuisset
 consularia,) velut pacis auctor, liberos
 suos obsides in Capitolium misit, fidem-
 que descendendi tuto interfectores
 Caesaris dedit: et illud decreti Atheni-

ensium celeberrimi exemplum, relatum à Cicerone, oblivionis praeteritarum rerum, decreto patrum comprobatum est. Caesaris deinde testamentum aper⁵⁹tum est, quo C. Octavium, nepotem sororis suae Juliae adoptabat; de cujus origine, etiam si praeventis, et pauca dicenda sunt. fuit C. Octavius, ut non patricia, ita admodum speciosa equestri genitus familia, gravis, sanctus, innocens, dives. hic praetor inter nobilissimos viros creatus, primo loco, cum ei dignatio Julia genitam Atiam conciliafset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam, appellatusque in ea Imperator, decedens ad petitionem consulatus obiit, praetexato relicto filio; quem C. Caesar, major ejus avunculus, educatum apud Philippum vitricum dilexit ut suum, natumque annos xlii, Hispaniensis militiae, ad secutum se, pos-

tea comitem habuit, numquam aut alio
 usum hospitio quam suo, aut alio vec-
 tum vehiculo: pontificatusque sacerdo-
 tio puerum honoravit. et pacatis bel-
 lis civilibus, ad erudiendum liberalibus
 disciplinis singularis indolem juvenis,
 Apolloniam eum in studia miserat, mox
 belli Getici, ac deinde Parthici habitu-
 rus commilitonem. cui ut est nuntia-
 tum de caede avunculi, cum protinus
 ex vicinis legionibus centuriones suam
 suorumque militum operam ei pollice-
 rentur, neque eam spernendam Salvi-
 dienus et Agrippa dicerent; ille festi-
 nans pervenire in urbem, omnem ordi-
 nationem et necis et testamenti Brun-
 dusi comperit. cui adventanti Romam,
 immanis amicorum occurrit frequen-
 tia: et cum intraret urbem, solis orbis
 super caput ejus, curvatus aequaliter,
 rotundatusque, in colorem arcus, velu-

ti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est. Non placebat A.⁶⁰ tiae matri Philippoque vitrico, adiri nomen invidiosae fortunae Caesaris: sed adserebant salutaria reipublicae terrarumque orbis fata conditorem conservatoremque Romani nominis. sprevit itaque coelestis animus humana consilia; et cum periculo potius summa, quam tuto humilia, proposuit sequi; maluitque avunculo et Caesari de se, quam vitrico credere; dictitans, nefas esse, quo nomine Caesari dignus esset visus, semetipsum videri indignum. hunc protinus Antonius Cos. superbe excipit; (neque is erat contemptus, sed metus) vixque admissio in Pompeianos hortos, loquendi secum tempus dedit; mox etiam, velut insidiis ejus petitus, scelestus insimulare coepit: in quo turpiter deprehensa ejus vanitas est. aperte dein-

de Antonii ac Dolabellae consulum ad nefandam dominationem erupit furor. H. s. septies millies, depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum ab Antonio, actorum ejusdem, insertis falsis, civitatisque corruptis, commentariis. atque omnia pretio temperata, vendente rempublicam Cos. idem provinciam D. Bruto designato Cos. decretam, Galliam occupare statuit; Dolabella transmarinas decrevit sibi. interque naturaliter dissimillimos ac diversa volentes crescebat odium, eoque C. Caesar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis. Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas; indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat, cum C. Caesar, XIX annum ingressus, mira ausus, ac summa consecutus, privato consilio, majorem senatu pro republica animum habuit;

primumque a Calatia, mox à Casilino veteranos excivit paternos. quorum exemplum secuti alii, brevi in formam iusti coiere exercitus; mox cum Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire iusserat, legio Martia et Quarta, cognita et senatus voluntate, et tanti juvenis indole, sublati signis ad Caesarem se contulerunt. eum senatus, honoratum equestri statua, quae hodieque in Rostris posita aetatem ejus scriptura indicat (qui honor non alii, per ccc annos, quam L. Sullae, et Cn. Pompeio, et C. Caesari contigerat) pro P. R. una cum Coss. designatis Hirtio et Pansa, bellum cum Antonio gerere iussit. id ab eo annum agente vicesimum, fortissime circa Mutinam administratum est; et D. Brutus obsidione liberatus; Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere

Italiam: consulum autem alter in acie, alter post paucos dies ex vulnere mortem obiit. ⁶²Omnia antequam fugaretur Antonius, honorifice à senatu in Caesarem exercitumque ejus decreta sunt, maxime auctore Cicerone: sed, ut recessit metus, erupit voluntas, protinusque Pompeianis partibus rediit animus. Bruto Cassioque provinciae, quas jam ipsi sine ullo S. C. occupaverant, decretae; laudati quicumque his se exercitus tradidissent; omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio. quippe M. Brutus et C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam ejus invidiam, simulantes se metuerе, testati edictis, libenter se vel in perpetuo exsilio victuros, dum reipublicae constaret concordia, nec ullam belli civilis praebituros materiam, plurimum sibi honoris esse in conscientia facti sui,

profecti urbe atque Italia, intento ac pari animo, sine auctoritate publica, provincias exercitusque occupaverant, et ubicumque ipsi essent, praetexentes esse rem publicam, pecunias etiam, quae ex transmarinis provinciis Romam ab quaestoribus deportabantur, à volentibus acceperant. quae omnia senatus decretis comprehensa, et comprobata sunt. et D. Bruto, quod alieno beneficio viveret, decretus triumphus. Panfae atque Hirtii corpora publica sepultura honorata. Caesaris adeo nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum ejus missi erant, juberentur summo eo milites adloqui. non fuit tam ingratus exercitus, quam fuerat senatus; nam, cum eam injuriam dissimulando Caesar ferret, negavere milites, sine imperatore suo ulla se audituros mandata. hoc est illud tempus, quo Ci-

cero, insito amore Pompeianarum partium, Caesarem laudandum et tollendum censebat; cum aliud diceret, aliud⁶³ intelligi vellet. Interim Antonius, fuga transgressus Alpes, primo per conloquia repulsus à M. Lepido, qui pontifex maximus in C. Caesaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur: mox saepius in conspectum veniens militum, cum et Lepido omnes imperatores forent meliores, et multis Antonius, dum erat sobrius, per averfa castrorum proruto vallo militibus receptus est: qui titulo imperii cedebat Lepido, cum summa virium penes eum foret. sub Antonii ingressum in castra Juventius Laterensis, vir vita ac morte consentaneus, cum acerrime suasset Lepido, ne se cum Antonio, hoste judicato, jungeret, irritus consilii, gladio se ipse transfixit.

Plancus deinde dubia, id est, sua fide, diu quarum esset partium secum luctatus, ac sibi difficile consentiens, et nunc adjutor D. Bruti, designati Cos., collegae sui, senatuique se literis venditans, mox ejusdem proditor; Asinius autem Pollio, firmus proposito, et Julianis partibus fidus, Pompeianis adversus; uterque exercitus tradidere Antonio. D.⁶⁴ Brutus, desertus primo à Planco, post etiam insidiis ejusdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu, fugiens, in hospitis cujusdam, nobilis viri, nomine Cameli, domo, ab iis, quos miserat Antonius, jugulatus est; justissimasque optime de se merito viro C. Caesari poenas dedit. cujus cum primus omnium amicorum fuisset, interfector fuit, et fortunae, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat, censebatque aequum, quae acceperat à Caesa-

re, retinere: Caesarem, quia illa dederat, perisse. haec sunt tempora, quibus M. Tullius continuis actionibus aeternas Antonii memoriae inussit notas; sed hic fulgentissimo et coelesti ore, at tribunus Canutius continua rabie lacerabat Antonium. utrique vindicta libertatis morte stetit: sed tribuni sanguine commissa proscripio; Ciceronis, vel satiato Antonio, poena finita. Lepidus deinde a senatu hostis judicatus est, ut⁶ ante fuerat Antonius. Tum inter eum, Caesaremque et Antonium, commercia epistolarum; et conditionum iacta mentio, cum Antonius et subinde Caesarem admoneret, quam inimicae ipsi Pompeianae partes forent; et in quod jam emerfissent fastigium: et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attollerentur; denuntiaretque, se cum Bruto Cassioque, qui jam decem et septem

T

legionum potentes erant, juncturum vires suas, si Caesar ejus aspernaretur concordiam; diceretque plus Caesarem patris, quam se amici ultioni debere. igitur inita potentiae societas, et hortantibus orantibusque exercitibus, inter Antonium etiam et Caesarem facta adfinitas; cum esset privigna Antonii desponsa Caesari; consulatumque iniit Caesar pridie, quam viginti annos impleret, *x. Kal. Octobres, cum collega Q. Pedio, post V. C. annis DCCIX, ante LXXII quam tu, M. Vinici, consulatum inires. vidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captivos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem praetextam jungentem praetoriae. idem hic postea triumphavit. Furente⁶⁶ deinde Antonio, simulque Lepido, quorum uterque, ut praediximus, hostes judicati erant, cum ambo mallerent sibi

nuntiari quid passi essent, quam quid e-
 meruissent, repugnante Caesare, sed
 frustra adversus duos, instauratum Sul-
 lani exempli malum, proscriptio. nihil
 tam indignum illo tempore fuit, quam
 quod aut Caesar aliquem proscribere
 coactus est, aut ab ullo Cicero proscrip-
 tus est; abscisaque scelere Antonii vox
 publica est, cum ejus salutem nemo de-
 fendisset, qui per tot annos et publicam
 civitatis et privatam civium defenderat.
 nihil tamen egisti, M. Antoni: (cogit
 enim excedere propositi formam operis,
 erumpens animo ac pectore indignatio;) }
 nihil, inquam, egisti, mercedem coeles-
 tissimi oris et clarissimi capitis abscisi nu-
 merando, auctoramentoque funebri ad
 conservatoris quondam rei publicae tan-
 tique Cos. irritando necem. rapuisti
 tu M. Ciceroni lucem sollicitam, et aet-
 tatem senilem, et vitam miseriorem te

principe, quam sub te triumviro mortem: fagnam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. vivit, vivetque per omnium seculorum memoriam. dumque hoc vel forte, vel providentia, vel utcumque constitutum rerum naturae corpus, quod ille pene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia inluminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Cicero- nis trahet; omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur; citiusque in mundo genus hominum, quam * cadet. Hujus⁹⁷ totius temporis fortunam nec deflere quidem quisquam satis digne potuit, adeo nemo exprimere verbis potest. id tamen notandum est, fuisse in proscrip- tos uxorum fidem summam, libertorum mediam, servorum aliquam, filiorum

nullam; adeo difficilis est hominibus ut-
 cumque conceptae spei mora. ne quid
 ulli sanctum relinqueretur, velut in do-
 rem invitamentumque sceleris, Anto-
 nius L. Caesarem avunculum, Lepidus
 Paullum fratrem proscripserant. nec
 Planco gratia defuit ad impetrandum,
 ut frater ejus Plancus Plotius proscri-
 beretur. eoque inter jocos militares,
 qui currum Lepidi Plancique secuti e-
 rant, inter execrationem civium usur-
 pabant hunc versum: 'de Germanis,
 'non de Gallis, duo triumphant consu-
⁶⁸les.' Suo praeteritum loco referatur;
 neque enim persona umbram actae rei
 capit. dum in acie Pharsalica Africaque
 de summa rerum Caesar dimicat, M.
 Coelius, vir eloquio animoque Curioni
 simillimus, sed in utroque perfectior,
 nec minus ingeniose nequam, cum ne
 modico quidem servari posset (quippe

pejor illi res familiaris quam mens erat) in praetura novarum tabularum auctor extitit: nequiritque senatus et auctoritate Coss. deterreri, accito etiam Milone Annio, qui non impetrato reditu, Julianis partibus infestus erat, in urbe seditionem, haud magis occulte bellum cum tumultum movens, primo summo- tus à republica, mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est. incepto pari similis fortuna Milonis fuit; qui Compsam in Hirpinis oppugnans, ictusque lapide, tum P. Clodio, tum patriae, quam armis petebat, poenas dedit; vir inquires, et ultra fortem temerarius. quatenus autem aliquid ex omissis pero, notetur immodica et intempestiva libertate usos adversus C. Caesarem, Marullum Epidium, Flavumque Caesetium trib. pl. dum arguunt in eo regni voluntatem, pene

vim dominationis expertos. in hoc tamen saepe laceffiti principis ira excessit, ut censoria potius contentus nota, quam animadversione dictatoria summo-
veret eos à republica, restareturque, esse sibi miserrimum, quod aut natura sua ei excedendum foret, aut minuenda dignitas. sed ad ordinem revertendum est.

⁶⁹ Jam et Dolabella in Asia C. Trebonium consularem, cui succedebat, fraude deceptum Smyrnae occiderat, virum adversus merita Caesaris ingratissimum, participemque caedis ejus, à quo ipse in consulare provectus fastigium fuerat: et C. Cassius, acceptis à Statio Murco et Crispo Marcio, praetoriis viris imperatoribusque, praevalidis in Syria legionibus, inclusum Dolabellam, qui praeoccupata Asia in Syriam pervenerat, Laodicea expugnata interfecerat; ita tamen, ut ad ictum servi sui Dola-

bella non segniter cervicem daret: et decem legiones in eo tractu sui juris fecerat; et M. Brutus C. Antonio fratri M. Antonii in Macedonia, Vatinioque circa Dyrrachium volentes legiones extorserat: sed Antonium bello lacefferat; Vatinium dignatione obruerat: cum et Brutus cuilibet ducum praefendus videretur; Vatinius nulli nomini non esset postferendus; in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus ejus dignissimo domicilio inclusus videretur; eratque septem legionibus validus. et lege Pedia, quam Cos. Pedius, collega Caesaris, tulerat, omnibus, qui Caesarem patrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum erat; quo tempore Capito, patruus meus, vir ordinis senatorii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. dumque ea in Italia geruntur, a-

cri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem immanis operis, ceperrat; Brutus Lycios devicerat; et inde in Macedoniam exercitus transjecerant; cum per omnia repugnans naturae suae Cassius, etiam Bruti clementiam vinceret. neque reperias, quos aut prior fortuna comitata sit, aut veluti fatigata maturius destituerit, quam
 70 Brutum et Cassium. Tum Caesar et Antonius transjecerunt exercitus in Macedoniam, et apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. cornu, cui Brutus praeerat, impulsis hostibus castra Caesaris cepit; nam ipse Caesar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus etiam ab Artorio medico, ne in castris remaneret, manifeste denuntiatione quietis territo. id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum ac ma-

le mulcatum, in altiora se receperat loca. tum Cassius ex sua fortuna eventum collegae aestimans, cum dimisisset evocatum, jussissetque nuntiare sibi, quae esset multitudo ac vis hominum, quae ad se tenderet, tardius eo nuntiante, cum in vicino esset agmen cursu ad eum tendentium, neque pulvere facies aut signa denotari possent; existimans hostes esse, qui irruerent, lacerna caput circumdedit, extentamque cervicem interritus liberto praebeuit. deciderat Cassii caput, cum evocatus advenit, nuntians Brutum esse victorem; qui cum imperatorem prostratum videret; sequar, inquit, eum, quem mea occidit tarditas; et ita in gladium incubuit. post paucos deinde dies Brutus conflixit cum hostibus, et victus acie, cum in tumulum nocte ex fuga se recepisset, impetravit à Stratone Aegeate,

familiari suo, ut manum morituro commodaret sibi; rejectoque laevo super caput brachio, cum mucronem gladii ejus dextera tenens, sinistrae admovisset mammillae, ad eum ipsum locum, qua cor emicat, impellens se in vulnus, ⁷¹uno ictu transfixus expiravit. Protinus. Messalla, fulgentissimus juvenis, proximus in illis castris Bruti Cassique auctoritati, cum essent, qui eum ducem poscerent, servari beneficio Caesaris maluit, quam dubiam spem armorum tentare amplius. nec aut Caesari quidquam ex victoriis suis fuit laetius, quam servasse Corvinum; aut majus exemplum hominis grati ac pii, quam Corvinus in Caesarem fuit. non aliud bellum cruentius caede clarissimorum virorum fuit. tum Catonis filius cecidit. eadem Lucillum Hortensiumque eminentissimorum civium filios, fortuna

abstulit; nam Varro ad ludibrium moriturus Antonii, digna illo ac vera de exitu ejus magna cum libertate ominatus est. Drusus Livius, Juliae Augustae pater, et Varus Quinctilius, ne tentata quidem hostis misericordia, alter se ipse in tabernaculo interemit: Varus autem liberti, quem id facere coëgerat, manu, cum se insignibus honorum velasset, jugulatus est. Hunc exitum M.^{us} Bruti partium, septimum et trigesimum annum agentis, fortuna esse voluit: corrupto animo ejus in diem, quae illi omnes virtutes unius temeritate facti abstulit. fuit autem dux Cassius melior, quanto vir Brutus; è quibus Brutum amicum habere mallet, inimicum magis timeres Cassium; in altero major vis, in altero virtus. qui si vicissent, quantum reipublicae interfuit, Caesarem potius habere, quam Antonium prin-

cipem, tantum retulisset habere Bru-
 tum, quam Cassium. Cn. Domitius, pa-
 ter L. Domitii, nuper à nobis visi, emi-
 nentissimae ac nobilissimae simplicitatis
 viri, avus hujus Cn. Domitii clarissimi
 juvenis, occupatis navibus, cum mag-
 no sequentium consilia sua comitatu,
 fugae fortunaeque se commisit, semet-
 ipso contentus duce partium. Staius
 Murcus, qui classi et custodiae maris
 praefuerat, cum omni commissa sibi par-
 te exercitus naviumque Sex. Pompei-
 um, Cn. Magni filium, qui ex Hispa-
 nia revertens, Siciliam armis occupave-
 rat, petit. ad quem et è Brutianis cas-
 tris et ex Italia, aliisque terrarum par-
 tibus, quos praesenti periculo fortuna
 subduxerat, proscripti confluebant;
 quippe nullum habentibus statum qui-
 libet dux erat idoneus; cum fortuna
 non electionem daret, perfugium osten-

deret; exitialemque tempestatem fugientibus statio pro portu foret. Hic adolescentulus erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimilissimus, libertorum suorum libertus, servorumque servus; speciosis invidens, ut pareret humillimis: quem senatus, pene totus adhuc è Pompeianis constans partibus, post Antonii fugam, eodem illo tempore, quo Bruto Cassioque transmarinas provincias decreverat, revocatum ex Hispania, ubi adversus eum clarissimum bellum Pollio Asinius praetorius gesserat, in paterna bona restituerat, et orae maritimae praefecerat. is tum, ut praediximus, occupata Sicilia, servitia fugitivosque in numerum exercitus sui recipiens, magnum modum legionum effecerat; perque Menam et Menecraten, paternos

libertos, praefectos classium, latrociniis
 ac praedationibus infestato mari, ad se
 exercitumque tuendum rapto utebatur,
 cum eum non depuderet, vindicatum
 armis ac ductu patris sui mare infestare
⁷⁴piraticis sceleribus. Fractis Brutianis
 Cassianisque partibus, Antonius trans-
 marinas obiturus provincias substitit;
 Caesar in Italiam se recepit, eamque
 longe quam speraverat tumultuosiores
 reperit; quippe L. Antonius Cos. viti-
 orum fratris sui consors, sed virtutum,
 quae interdum in illo erant, expers, mo-
 do apud veteranos criminatus Caesa-
 rem, modo eos, qui iuste divisione prae-
 diorum nominatisque colonis agros a-
 miserant, ad arma conciens, magnum
 exercitum conflaverat. ex altera parte
 uxor Antonii Fulvia, nihil muliebri
 praeter corpus gerens, omnia armis tu-
 multuque miscebat. haec bellis sedem

Praeneste ceperat. Antonius pulsus undique viribus Caesaris Perusiam se contulerat: Plancus Antonianarum adiutor partium, spem magis ostenderat auxilii, quam opem ferebat Antonio. usus Caesar virtute et fortuna sua, Perusiam expugnavit; Antonium inviolatum dimisit; in Perusinos magis ira militum, quam voluntate saevitum ducis; urbs incensa, cujus initium incendii princeps ejus loci fecit Macedonicus; qui sub rectoribus ac penetibus suis igni, transfixum se gladio flammae intulit. Per eadem tempora exarserat in Campania bellum, quod, professus eorum, qui perdiderant agros, patrocinium, ciebat Tiberius Claudius Nero, praetorius et pontifex, Tiberii Caesaris pater, magni vir animi doctissimique ingenii; id quoque adventu Caesaris sepultum atque discussum est. quis Fortunae muta-

tiones, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari queat? quis non diversa praesentibus, contrariaque expectatis aut speret aut timeat? Livia nobilissimi et fortissimi viri Drusi Claudiani filia, genere, probitate, forma Romanarum eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam, tum fugiens, mox futuri sui, Caesaris arma, vix bimum hunc Tiberium Caesarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Caesaris filium, gestans sinu, per avia itinerum vitatis militum gladiis, uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare, et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est. Quod alieno testimonium redderem, in eo non fraudabo avum meum; quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos cccLX. iudices loco à

Cn. Pompeio lectus, ejusdem, Marci-
 que Bruti ac Tironis praefectus fa-
 brum; vir nulli secundus, in Campania,
 digressu Neronis à Neapoli, cujus ob
 singularem cum eo amicitiam partium
 adjutor fuerat, gravis jam aetate et cor-
 pore, cum comes esse non posset, gla-
 dio se ipse transfixit. inviolatam excede-
 re Italia Caesar passus Fulviam, Plan-
 cumque muliebris fugae comitem;
 nam Pollio Asinius cum septem legio-
 nibus, diu retenta in potestate Antonii
 Venetia, magnis speciosisque rebus cir-
 ca Altinum, aliasque ejus regionis ur-
 bes editis, Antonium petens, vagum ad-
 huc Domitium, quem digressum è Bru-
 tianis castris post caedem ejus praedixi-
 mus, et propriae classis factum ducem,
 consiliis suis illectum, ac fide data, junx-
 it Antonio. quo facto, quisquis ae-
 quum se praestiterit, sciat non minus à

Polliōne in Antonium, quam ab Antonio in Pollionem esse conlatum. adventus deinde in Italiam Antonii, praeparatusque Caesaris contra eum habuit belli metum: sed pax contra Brundisium composita. per quae tempora Rufi Salvidieni scelestae consilia patefacta sunt; qui natus obscurissimis initiis, parum habebat summa accepisse, et proximus à Cn. Pompeio, ipsoque Caesare ex equestri ordine Co s. creatus esse, nisi in id adscendisset, è quo infra se et Caesarem videret et rempublicam.

77 Tum exoptulante consensu populi, quem gravis urebat infesto mari anno, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita: qui haud absurde, cum in navi Caesaremque et Antonium coena exciperet, dixit: in carinis suis se coenam dare; referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab

Antonio possidebatur. in hoc pacis foedere placuit, Siciliam Achaïamque Pompeio concedere; in quo tamen animus inquires manere non potuit: id unum tantummodo salutare adventu suo patriae attulit, quod omnibus proscriptionis, aliisque, qui ad eum ex diversis causis fugerant, reditum salutemque pactus est; quae res et alios clarissimos viros, et Neronem Claudium et M. Silanum, Sentiumque Saturninum, et Aruntium ac Titium restituit reipublicae. Statium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimae vires ejus duplicaverat, insimulatum falsis criminationibus, quia talem virum collegam officii Mena et Menecrates fastidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat. Hoc tractu temporum Octaviam⁸ sororem Caesaris M. Antonius duxit uxorem. redierat Pompeius in Siciliam,

Antonius in transmarinas provincias:
 quas magnis momentis Labienus, ex
 Brutianis castris profectus ad Parthos,
 producto eorum exercitu in Syriam, in-
 terfectoque legato Antonii concusserat:
 qui virtute et ductu Ventidii una cum
 Parthorum copiis, celeberrimoque ju-
 venum Pacoro, regis filio, extinctus est.
 interim Caesar per haec tempora, ne,
 res disciplinae inimicissima, otium cor-
 rumperet militem, crebris in Illyrico
 Delmatiaque expeditionibus, patientia
 periculorum bellicae experientia du-
 rabat exercitum. eadem tempestate
 Calvinus Domitius, cum ex consulatu
 obtineret Hispaniam, gravissimi, com-
 parandique antiquis, exempli auctor fu-
 it; quippe primipili centurionem nomi-
 ne Vibillum, ob turpem ex acie fugam,
⁷⁹fuste percussit. Crescente in dies et clas-
 se et fama Pompeii, Caesar molem belli

ejus suspicere statuit. aedificandis navibus contrahendoque militi ac remigi, navalibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus, praefectus est M. Agrippa: virtutis nobilissimae, labore, vigilia, periculo invictus, parendique, sed uni, scientissimus, aliis sane imperandi cupidus, et per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens. hic in Averno ac Lucrino lacu speciosissima classe fabricata, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam et militaris, et maritimae rei perduxit scientiam. hac classi Caesar, cum prius despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat, Liviam, auspiciis reipublicae ominibus duxisset eam uxorem, Pompeio Siciliaeque bellum intulit. sed virum, humana ope invictum, graviter eo tempore fortuna concussit; quippe longe majore

rem partem classis circa Veliam Palinurique promontorium, adorta vis Africi laceravit ac distulit. ea patrando bello mora fuit, quod postea dubia, et interdum ancipiti fortuna gestum est; nam et classis eodem loco vexata est tempestate, et ut navali primo proelio apud Mylas ductu Agrippae pugnatum prospere; ita inopinato classis adventu, gravis sub ipsius Caesaris oculis circa Tauromenium accepta clades: neque ab ipso periculum abfuit. legiones, quae cum Cornificio erant legato Caesaris, expositae in terra, pene a Pompeio oppressae sunt. sed ancipitis fortuna temporis matura virtute correctæ. explicatis quippe utriusque partis classibus, pene omnibus exutus navibus Pompeius Asiam fuga petivit; jussuque M. Antonii, cujus opem petierat, dum inter ducem et supplicem tumultuatur, et nunc

dignitatem retinet, nunc vitam precatur, à Titio jugulatus est; cui in tantum duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in theatro Pompeii faciens, execratione populi, spectaculo, quod praebebat, pelleretur. Acciverat,⁸¹ gerens contra Pompeium bellum ex Africa, Caesar Lepidum cum xii semiplenis legionibus. hic vir omnium vanissimus, neque ulla virtute tam longam fortunae indulgentiam meritus, exercitum Pompeii, quia propior fuerat, sequentem non ipsius, sed Caesaris auctoritatem ac fidem, sibi junxerat: inflatusque amplius xx legionum numero, in id furoris processerat, ut inutilis in aliena victoria comes, quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Caesari, et semper diversa iis, quae aliis placebant, dicendo, totam victoriam ut suam interpretaretur; audebatque denuntiare Cae-

fari, excederet Sicilia. non ab Scipionibus aliisque veteribus Romanorum ducum, quidquam ausum patratumque fortius, quam tunc à Caesare. quippe cum inermis et lacernatus esset, praeter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, evitatis, quae jussu hominis pravissimi tela in eum acta erant, cum lacerna ejus perforata esset lancea, Aquilam legionis rapere ausus est. scires quid interesset inter duces. armati inermem secuti sunt; decimoque anno, quam ad dissimillimam vitae suae potentiam pervenerat Lepidus, et à militibus et à fortuna desertus, pulloque velatus amiculo, inter ultimam confluentium ad Caesarem turbam latens, genibus ejus advolutus est. vita rerumque suarum dominium concessa ei sunt, spoliata, quam tueri non poterat, dignitas. Subita deinde exercitus seditio (qui

plerumque contemplatus frequentiam suam, à disciplina desciscit; et quod cogere se putat posse, rogare non sustinet) partim severitate, partim liberalitate discussa principis. speciosumque per id tempus adjectum supplementum Campanae coloniae; ejus relictī erant publici: pro his longe uberiores redditus duodecies H-s in Creta insula redditī, et aqua promissa, quae hodieque singulare et salubritatis instar, et amoenitatis ornamentum est. insigne coronae classicae, quo nemo umquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. victor deinde Caesar reversus in urbem, contractas emtionibus complures domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius, publicis se usibus destinare professus est: templumque Apollini, et circa porticus facturum promisit, quod ab eo sin-

gulari extructum munificentia est. Quae-
 aestate Caesar tam prospere in Lepi-
 dum in Sicilia, bene fortuna in Caesa-
 re et republica militavit ad Orientem;
 quippe Antonius, cum XIII. legionibus
 ingressus Armeniam ac deinde Medi-
 am, et per eas regiones Parthos petens,
 habuit regem eorum obvium; primo-
 que duas legiones, cum omnibus impe-
 dimentis tormentisque et Statiano lega-
 to amisit; mox saepius ipse, cum sum-
 mo totius exercitus discrimine, ea adi-
 it pericula; quibus servari se posse de-
 speraverat; amissaque non minus quar-
 ta parte militum, captivi cujusdam, sed
 Romani, consilio ac fide servatus; qui
 clade Crassiani exercitus captus, cum
 fortunam non animum mutasset, acces-
 sit nocte ad stationem Romanam, prae-
 dixitque: ne destinatum iter peterent,
 sed diverso silvestrique pervaderent.

hoc M. Antonio ac tot illis legionibus salutis fuit: de quibus tamen totoque exercitu haud minus pars quarta, ut praediximus, militum; calonum servitiique desiderata tertia est; impedimentorum vix ulla superfuit. hanc tamen Antonius fugam suam, quia vivus exierat, Victoriā vocabat. qui tertia aestate reversus in Armeniam, regem ejus Artavasden, fraude deceptum catenis, sed ne quid honori deesset, aureis vinxit. crescente deinde et amoris in Cleopatram incendio, et vitiorum, quae semper facultatibus, licentiaque et adsentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriae inferre constituit; cum ante, novum se Liberum Patrem appellari jussisset, cum redimitus hedris, coronaque velatus aurea, et thyrsū tenens, cothurnisque succinctus, curru, velut Liber Pater, vectus esset

³Alexandriae. Inter hunc apparatus belli, Plancus non iudicio recta legendi, neque amore reipublicae aut Caesaris (quippe haec semper impugnabat) sed morbo proditor, cum fuisset humillimus adfentator reginae, et infra servos cliens, cum Antonii librarius, cum obscoenissimarum rerum et auctor et minister, cum in omnia et in omnibus venalis, cum caeruleatus et nudus; caputque redimitus arundine, et caudam trahens, genibus innixus, Glaucum saltasset, in convivio refrigeratus ab Antonio, ob manifestarum rapinarum indicia, transfugit ad Caesarem; et idem postea clementiam victoris pro sua virtute interpretabatur; dictans, id probatum à Caesare, cui ille ignoverat. mox autem hunc avunculum Titius imitatus est. haud absurde Coponius, vir praetorius, gravissimus pater, Sili fo-

cer, cum recens transfuga, multa ac nefanda Plancus absenti Antonio in senatu objiceret: ‘ Multa, inquit, mehercules fecit Antonius, pridie, quam tu illum relinques.’ Caesare deinde et Messalla Corvino Coss. debellatum apud Actium; ubi longe ante quam dimicaretur, exploratissima Julianarum partium fuit victoria. vigeat in hac parte miles atque imperator, illa marcebant omnia; hinc remiges firmissimi, illinc inopia adfectissimi; navium haec magnitudo modica cum celeritate; adversa illa, specie terribilior; hinc ad Antonium nemo, illinc ad Caesarem quotidie aliqui transfugiebant. denique in ore atque oculis Antonianae classis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patrae captae, Corinthus occupata, bis ante ultimum discrimen classis hostium superata. rex Amyntas meliora et u-

tiliora secutus (nam Deillius exempli
 fui tenax ut à Dolabella ad Cassium) vir-
 que clarissimus Cn. Domitius, qui solus
 Antonianarum partium, numquam re-
 ginam; nisi nomine salutavit; maximo
 et praecipiti periculo transmisit ad Cae-
 sare^m. Advenit deinde maximi discrimi-
 nis dies, quo Caesar Antoniusque
 productis classibus, pro salute alter, in
 ruinam alter terrarum orbis dimicave-
 re. dextrum navium Julianarum cor-
 nu M. Lurio commissum, laevum A-
 runtio, Agrippae omne classici certa-
 minis arbitrium. Caesar ei parti desti-
 natus, in quam à fortuna vocaretur, u-
 bique aderat: classis Antonii regimen
 Publicolae Sosioque commissum. at in
 terra locatum exercitum Taurus Cae-
 saris, Antonii regebat Canidius. ubi ini-
 tum certamen est, omnia in altera par-
 te fuere, dux, remiges, milites; in al-

tera nihil praeter milites; prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis Reginae, quam pugnantis militis sui, comes esse maluit; et imperator, qui in desertores saevire debuerat, desertor exercitus sui factus est. illis, etiam detracto capite, in longum fortissime pugnandi duravit constantia; et desperata victoria in mortem dimicabatur. Caesar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitansque et ostendens, fugisse Antonium, quae-rebat, pro quo, et cum quo pugnarent? at illi, cum diu pro absente dimicassent duce, aegre submissis armis cessere victoriam; citiusque vitam veniamque Caesar promisit, quam illis, ut ea precarentur, persuasum est. fuitque in confesso, milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi militis functum officio. viderit è suo, an Cleopatrae arbi-

trio victoriam temperaturus fuerât, qui ad ejus arbitrium direxit fugam. idem locatus in terra fecit exercitus, cum se Canidius praecipiti fuga rapuisset ad ⁸⁶Antonium. Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, ex quo in quem statum pervenerit fortuna publica, quis in hoc transcursu tam artati operis exprimere audeat? victoria vero fuit clementissima; nec quisquam interemtus, nisi paucissimi, et ii qui deprecari quidem pro se non sustinerent. ex qua lenitate ducis colligi potuit, quem aut initio triumviratus sui, aut in campis Philippiis, si sic licuisset, victoriae suae facturum fuerit [modum.] at Sosium L. Aruntii prisca gravitate celeberrimi fides, mox diu clementia luctatus sua Caesar, servavit incolumem. non praetereatur Asinii Pollionis factum et dictum memorabile; namque cum se

post Brundisiam pacem continuisset in Italia, neque aut vidisset umquam reginam, aut post enervatum amore ejus Antonii animum, partibus ejus se miscuisset, rogante Caesare, ut secum ad bellum proficisceretur Aetiacum; 'Mea, inquit, in Antonium majora merita sunt, illius in me beneficia notiora: itaque discrimine vestro me subtraham, et ero praeda victoris.' Proximo⁸⁷ deinde anno, persecutus reginam Antoniumque Alexandream, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius seipse non segniter interemit, adeo ut multa desidia crimina morte redimeret. at Cleopatra, frustratis custodibus, illata aspide, morsu sane ejus, expers muliebris metus, spiritum reddidit. fuitque et fortuna et clementia Caesaris dignum, quod nemo ex iis, qui contra eum arma tulerant, ab eo, ius-

fuve ejus, interemtus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas. Sex. Pompeium, ab eodem victum, idem Antonius, cum dignitatis quoque servandae dedisset fidem, etiam spiritu privavit. Brutus et Cassius, ante quam victorum experirentur animum, voluntaria morte obierunt. Antonii Cleopatraeque quis fuisset exitus, narravimus. Canidius timidius decessit, quam professioni ejus, qua semper usus erat, congruebat.

⁸⁸Ultimus autem ex interfecto-ribus Caesaris, Parmensis Cassius morte poenas dedit, ut dederat Trebonius. dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Caesar imponit manum, M. Lepidus, juvenis forma quam mente melior, Lepidi ejus, qui IIII vir fuerat reipublicae constituendae, filius; Junia Bruti sore natus, interficiendi, simul in Urbem revertisset, Caesaris, consilia inie-

rat. tunc Urbis custodiis praepositus, C. Maecenas, equestri, sed splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, sane exsomnia, providens atque agendi sciens; simul vero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis pene ultra feminam fluens: non minus Agrippa Caesari carus, sed minus honoratus: quippe vixit angusto clavo pene contentus; nec minora consequi potuit; sed non tam concupivit. hic speculatus est per summam quietem ac dissimulationem praecipitis consilia juvenis, et mira celeritate, nullaque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppresso Lepido, immane novi ac resurrecturi belli civilis restinxit initium. et ille quidem male consultorum poenas exsolvit. aequetur praedictae Calpurniae Antistii, Servilia Lepidi uxor, quae vivo igni devorato, praematuram

mortem immortali nominis sui pensavit
89 memoria. Caesar autem reversus in I-
taliā atque urbem, quo occurſu, quo
favore omnium hominum, aetatum,
ordinum exceptus ſit; quae magnifi-
centia triumphorum ejus, quae fuerit
munerum, ne in operis quidem juſti ma-
teria, nedum hujus tam reciſi, digne ex-
primi poteſt. nihil deinde optare à Diis
homines, nihil Dii hominibus praeſta-
re poſſunt; nihil voto concipi, nihil fe-
licitate conſummari, quod non Auguſ-
tus, poſt reditum in Urbem, rei publi-
cae, populoque Romano terrarumque
orbi repraeſentaverit. finita vicesimo
anno bella civilia, ſepulta externa, re-
vocata pax, ſopitus ubique armorum
furor; reſtituta vis legibus, judiciis auc-
toritas, ſenatui majeſtas; imperium ma-
giſtratum ad priſtinum redactum mo-
dum; tantummodo octo praetoribus al-

lecti duo; prisca illa et antiqua reipublicae forma revocata. rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio; leges emendatae utiliter, latae salubriter; senatus sine asperitate, nec sine severitate lectus. principes viri, triumphisque et amplissimis honoribus functi, hortatu Principis, ad ornandam Urbem inlecti sunt. consulatus tantummodo usque ad undecimum, quem continuaret Caesar, cum saepe obnitens repugnasset, impetrari potuit; nam dictaturam, quam pertinaciter ei deferebat populus, tam constanter repulit. bella sub imperatore gesta, pacatusque victoriis terrarum orbis, et tot extra Italiam, domique opera, omne aevi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent. nos memores professionis, universam imaginem principatus ejus

⁹⁰oculis animisque subjecimus. Sepultis,
 ut praediximus, bellis civilibus, coales-
 centibusque reipublicae membris, et
 coram altero, quae tam longa annorum
 series laceraverat: Delmatia xx et cc
 (annos) rebellis, ad certam confessio-
 nem pacata est imperii; Alpes feris mul-
 tisque nationibus celebres perdomitae;
 Hispaniae, nunc ipsius praesentia, nunc
 Agrippae, quem usque in tertium con-
 sulatum, et mox collegium tribuniciae
 potestatis, amicitia Principis evexerat,
 multo varioque Marte pacatae. in quas
 provincias cum initio Scipione et Sem-
 pronio Longo Coss. primo anno se-
 cundi Punici, abhinc annos ccl, Ro-
 mani exercitus missi essent, duce Cn. Sci-
 pione Africani patruo, per annos cc
 in his multo mutuoque ita certatum est
 sanguine, ut amissis P. R. imperatori-
 bus exercitibusque, saepe contumelia

etiam, nonnumquam periculum Romano inferretur imperio. illae enim provinciae Scipiones consumserunt: illae contumelioso xx annorum bello sub duce Viriatho majores nostros exercuerunt; illae terrore Numantini belli populum R. concusserunt. in illis turpe Q. Pompeii foedus, turpiusque Mancini, senatus cum ignominia dediti imperatoris rescidit: illa tot consulares, illa tot praetorios absumsit duces, patrumque aetate, in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium dijudicari non potuerit, Hispanis Romanisque in armis plus esset roboris, et uter populus alteri pariturus foret. has igitur provincias tam diffusas, tam frequentes, tam feras, ad eam pacem abhinc annos ferme L. perduxit Caesar Augustus: ut, quae maximis bellis numquam vacaverant, eae sub C. Antistio, ac deinde

P. Silio legato, ceterisque, postea etiam
 9° latrociniis vacarent. Dum pacatur Oc-
 cidens, ab Oriente ac Rege Parthorum
 signa Romana, quae Crasso oppresso
 Orodes, quae Antonio pulso filius e-
 jus Phraates ceperant, Augusto remissa
 sunt. quod cognomen illi viro Planci
 sententia, consensus universi senatus po-
 pulique R. indidit. erant tamen, qui
 hunc felicissimum statum odissent. quip-
 pe L. Murena, et Fannius Caepio, di-
 versis moribus (nam Murena sine hoc
 facinore potuit videri bonus, Caepio et
 ante hoc erat pessimus) cum inissent oc-
 cidendi Caesaris consilia, oppressi auc-
 toritate publica. quod vi facere volu-
 erant, jure passi sunt. neque multo post
 Rufus Egnatius, per omnia gladiatori,
 quam senatori propior, collecto in ae-
 dilitate favore populi, quem extinguen-
 dis privata familia incendiis in diem au-

xerat, in tantum quidem, ut ei praetura continuaret, mox etiam consulatum petere ausus; cum esset omni flagitiorum scelerumque conscientiamersus; nec melior illi res familiaris quam mens foret; adgregatis simillimis sibi, interimere Caesarem statuit, ut quo salvo salvus esse non poterat, eo sublato moreretur. quippe ita se mores habent, ut publica quisque ruina malit occidere, quam sua proteri, et idem passurus minus conspici. neque hic prioribus in occultando felicior fuit: abditusque carceri, cum consciis facinoris, mortem dignissimam vita sua obiit. Praeclarum⁹² excellentis viri factum C. Sentii Saturnini, circa ea tempora consulis, ne fraudetur memoria. aberat in ordinandis Asiae Orientisque rebus Caesar, circumferens terrarum orbi praesentia sua pacis suae bona: tum Sentius forte et so-

lus, et absente Caesare, consul, cum a-
lia, prisca severitate summaque constan-
tia, vetere consulum more ac severitate
gessisset, protraxisset publicanorum frau-
des, punisset avaritiam, regessisset in ae-
rarium pecunias publicas, tum in co-
mitiis habendis praecipuum egit con-
sulem. nam et quaesturam petentes,
quos indignos judicavit, profiteri vetu-
it; et, cum, id facturos se, perseverarent,
consularem, si in campum descendissent,
vindictam minatus est. et Egnatium, flo-
rentem favore publico, sperantemque,
ut praeturam aedilitati, ita consulatum
praeturae se juncturum, profiteri vetuit;
et cum id non obtinuisset, juravit, eti-
am si factus esset Cos. suffragiis populi,
tamen se eum non renuntiaturum. quod
ego factum cuilibet veterum consulum
gloriae comparandum reor, nisi quod
naturaliter, audita visis laudamus liben-

rius; et praesentia invidiâ, praeterita
veneratione prosequimur; et his nos ob-
rui, illis instrui credimus. Ante trien-⁹³
nium fere quam Egnatianum scelus e-
rumperet, circa Murenæ Caepionis-
que conjurationis tempus, abhinc an-
nos L. M. Marcellus sororis Augusti
Octaviae filius, quem homines ita, si
quid accidisset Caesari, successorem po-
tentiae ejus arbitrabantur futurum, ut
tamen id per M. Agrippam securo ei
posse contingere non existimarent; mag-
nificentissimo munere aedilitatis edito
decessit, admodum juvenis; sane, ut
ajunt, ingenuarum virtutum, laetusque
animi et ingenii, fortunaeque, in quam
alebatur, capax. post cujus obitum A-
grippa, qui sub specie ministeriorum
principalium profectus in Asiam; ut fa-
ma loquitur, ob tacitas cum Marcello
offensiones, praesenti se subduxerat tem-

pori; reversus inde filiam Caesaris Juliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem; feminam neque sibi, neque reipublicae felicitis uteri. Hoc tractu temporum, Tiberius Claudius Nero, quo trimo, ut praediximus, Livia Drusi Claudiani filia, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat, Caesari nupserat, innutritus coelestium praeceptorum disciplinis, juvenis genere, forma, celsitudine corporis, optimis studiis, maximoque ingenio instructissimus, qui protinus, quantus est, sperari potuerat, visusque praetulerit principem; quaestor undevicesimum annum agens, capeßere coepit rempublicam, maximamque difficultatem annonae, ac rei frumentariae inopiam, ita Ostiae atque in urbe mandato vitrici moderatus est; ut per id, quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret.

nec multo post missus ab eodem vitrico cum exercitu ad visendas ordinandasque, quae sub oriente sunt, provincias, praecipuis omnium virtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redacta ea in potestatem P. R. regnum ejus Artavasi dedit. cujus rex quoque Parthorum tanti nominis fama territus, liberos suos ad Caesarem misit obsides. Reversum⁹¹ inde Neronem Caesar haud mediocris belli mole experiri statuit, adiutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Caesaris penates enixa erat Livia. quippe uterque, divisis partibus Rhaetos Vindelicosque adgressi, multis urbium et castellorum oppugnationibus, nec non directa quoque acie feliciter functi, gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero frequentes, feritate truces, majore cum periculo,

quam damno Romani exercitus, plurimo cum earum sanguine, perdomuerunt. ante quae tempora censura Planci et Paulli acta inter discordiam, neque ipsis honori, neque reipublicae usus fuit: cum alteri vis censoris, alteri vita deesset: Paullus vix posset implere censorem, Plancus timere deberet, ne quidquam objicere posset adolescentibus, aut objicientes audire, quod non agnosceret senex. Mors deinde Agrippae (qui novitatem suam multis rebus nobilitaverat, atque in hoc perduxerat, ut et Neronis esset focer; cujusque liberos, nepotes suos, D. Augustus, praepositis Caii ac Lucii nominibus, adoptaverat) admovit propius Neronem Caesari. quippe filia ejus Julia, quae fuerat Agrippae nupta, Neroni nupsit. subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum Agrippa Marcoque Vinicio avo

tuo Coss. magnum atroxque et perquam vicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est. gentes Pannoniorum, Delmatarumque nationes, situmque regionum ac fluminum, numerumque et modum virium, excelsissimasque et multiplices eo bello victorias tanti imperatoris, alio loco explicabimus. hoc opus servet formam suam. hujus victoriae compos Nero, ovans triumphavit. Sed dum in hac parte imperii⁷ omnia geruntur prosperrime, accepta in Germania clades sub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniae, quam recte faciendi cupidiores, inter summam vitiorum dissimulationem vitiosissimo; amissaque legionis quintae aquila vocavit ab Urbe in Gallias Caesarem. cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adolescenti tot tantarumque virtutum,

quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria perficit; cujus ingenium utrum bellicis magis operibus, an civilibus suffecerit artibus, in incerto est. morum certe dulcedo ac suavitas, et adversus amicos aequa, ac par sui aestimatio inimitabilis fuisse dicitur. nam pulchritudo corporis proxima fraternae fuit. sed illum, magna ex parte domitorem Germaniae, plurimo ejus gentis variis in locis profuso sanguine, factorum iniquitas, consulem, agentem annum tricesimum, rapuit. moles deinde ejus belli translata in Neronem est, quod is sua et virtute et fortuna administravit, peragratusque victor omnes partes Germaniae, sine ullo detrimento commissi exercitus, quod praecipue huic duci semper curae fuit; sic perdomuit eam, ut in formam pene stipendiariae redigeret provinciae. tum alter

triumphus, cum altero consulatu, ei ob-
latus est. Dum ea, quae praediximus,⁹⁸
in Pannonia Germaniaeque geruntur, a-
trox in Thracia bellum ortum, omni-
bus ejus gentis nationibus in arma ac-
censis, Lucii Pisonis, quem hodieque
diligentissimum, atque eundem lenissi-
mum, securitatis urbanae custodem ha-
bemus, virtus compressit. quippe lega-
tus Caesaris triennio cum his bellavit;
gentesque ferocissimas, plurimo cum
earum excidio, nunc acie, nunc expug-
nationibus, in pristinum pacis redegit
modum; ejusque patratiōe, Asiae se-
curitatem, Macedoniae pacem reddi-
dit. de quo viro hoc omnibus sentien-
dum ac praedicandum est, esse mores
ejus vigore ac lenitate mixtissimos, et
vix quemquam reperiri posse, qui aut
otium validius diligat, aut facilius suf-
ficiat negotio, et magis, quae agenda

sunt, curet sine ulla ostentatione agendi. Brevi interjecto spatio Tiberius Nero, duobus consulatibus totidemque triumphis actis, tribuniciae potestatis consortione aequatus Augusto, civium post unum (et hoc, quia volebat) eminentissimus, ducum maximus; fama fortunaque celeberrimus, et vere alterum rei publicae lumen et caput, mira quadam et incredibili atque inenarrabili pietate (cujus causae mox detectae sunt, cum C. Caesar sumisset jam virilem togam, Lucius item maturus esset viris, ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis,) dissimulata causa consilii sui, commeatum, ab socero atque eodem vitrico, adquiescendi à continuatione laborum petiit. quis fuerit eo tempore civitatis habitus, qui singulorum animi, quae digredientium à tanto viro omnium lacrimae, quam pene ei patria

manum injecerit, iusto servemus operi. illud etiam in hoc transcurso dicendum est, ita septem annos Rhodi moratum, ut omnes, qui pro consulibus legatiue, in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratia ad eum convenientes, semper privato (si illa majestas privata umquam fuit) fasces suos summisserint, fassique sint, otium ejus honoratius imperio suo. Sensit terrarum orbis, digressum à custodia Neronem Urbis. nam et Parthus desciscens à societate Romana, adjecit Armeniae manum, et Germania, avertis domitoris sui oculis, rebellavit. at in Urbe, eo ipso anno, quo magnificentissimi gladiatorii muneris naumachiaeque spectaculis, D. Augustus, abhinc annos xxx. se et Gallo Caninio Coss. dedicato Martis templo, animos oculosque P. R. repleverat, foeda dictu, memoriâque

horrenda in ipsius domo tempestas erupit. quippe filia ejus Julia, per omnia tanti parentis ac viri immemor, nihil quod facere aut pati turpiter posset femina, luxuria, libidine infectum reliquit; magnitudinemque fortunae suae peccandi licentia metiebatur; quidquid liberet, pro licito vindicans. tum Julius Antonius, singulare exemplum clementiae Caesaris, violator ejus domus, ipse sceleris à se commissi ultor fuit; quem, victo ejus patre, non tantum incolumitate donaverat, sed sacerdotio, praetura, consulatu, provinciis honoratum, tum etiam matrimonio sororis suae filiae, in artissimam adfinitatem receperat. Quinctiusque Crispinus, singularem nequitiam supercilio truci protegens, et Appius Claudius, et Sempronius Gracchus, ac Scipio, alique minoris nominis, utriusque ordinis viri,

quasi cujusslibet uxore violata, poenas
pendere; cum Caesaris filiam, et Ne-
ronis violassent conjugem. Julia relega-
ta in insulam, patriaeque et parentum
subducta oculis. quam tamen comitata
mater Scribonia, voluntaria exsilii per-
mansit comes. Breve ab hoc interces-¹⁰¹
serat spatium, cum C. Caesar, ante ali-
is provinciis ad visendum obitis, in Sy-
riam missus, convento prius Tiberio
Nerone, cui omnem honorem, ut supe-
riori, habuit, tam varie se ibi gessit,
ut nec laudaturum magna, nec vitu-
peraturum mediocris materia deficiat,
cum rege Parthorum juvene excelissi-
mo, in insula, quam amnis Euphrates
ambiebat, aequato utriusque partis nu-
mero, coit. quod spectaculum stantis
ex diverso hinc Romani, illinc Partho-
rum exercitus, cum duo inter se emi-
nentissima imperiorum et hominum coi-

rent capita, perquam clarum et memo-
 rabile, sub initia stipendiorum meorum,
 tribuno militum mihi visere contigit.
 quem militiae gradum ante sub patre
 tuo, M. Vinici, et P. Silio auspiciatus in
 Thracia Macedoniaque, mox Achaia
 Asiaque, et omnibus ad Orientem vi-
 sis provinciis, et ore atque utroque ma-
 ris Pontici latere, haud injucunda tot
 rerum, locorum, gentium, urbium re-
 cordatione perfruor. prior Parthus ap-
 pud Caium in nostra ripa, posterior hic
¹⁰²apud regem in hostili epulatus est. Quo
 tempore M. Lollii, quem veluti mode-
 ratorem juventae filii sui Augustus esse
 voluerat, perfida et plena subdoli ac ver-
 futi animi consilia, per Parthum indica-
 ta Caesari, fama vulgavit. cujus mors
 intra paucos dies fortuita, an volunta-
 ria fuerit, ignoro. sed quam hunc deces-
 sisse laetati homines, tam paullo post ob-

isse Censorinum in iisdem provinciis, graviter tulit civitas, virum demerendis hominibus genitum. Armeniam deinde ingressus, prima parte introitus prospere gessit; mox in colloquium (cui se temere crediderat) circa Artageram graviter à quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minus habile, ita animum minus utilem reipublicae habere coepit. nec defuit conversatio hominum, vitia ejus adsentatione alentium; etenim semper magnae fortunae comes adest adulatio; per quae eo ductus erat, ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere, quam Romam regredi mallet. deinde reluctatus, invitique revertens in Italiam, in urbe Lyciae (Limyram nominant) morbo obiit; cum ante annum ferme L. Caesar, frater ejus, Hispanias petens Massiliae decessisset. Sed fortuna, quae¹⁰³

subduxerat spem magni nominis, jam tum reipublicae sua praesidia reddiderat; quippe ante utriusque horum obitum, patre tuo P. Vinicio Cos. Tiberius Nero, reversus Rhodo, incredibili laetitia patriam repleverat. non est diu cunctatus Caesar Augustus; neque enim quaerendus erat, quem legeret; sed legendus, qui eminebat. itaque, quod post Lucii mortem, adhuc Caio vivo, facere voluerat, atque vehementer repugnante Nerone erat inhibitus, post utriusque adolescentium obitum facere perseveravit, ut et tribuniciae potestatis consortionem Neroni constitueret, multum quidem eo cum domitum in senatu recusante, et eum Ælio Cato Sentio Coss. v. Kalend. Jul. post urbem conditam annis DCCCLVI, ab hinc annis XXVI. adoptaret. laetitiam illius diei, concursumque civitatis, et

vota pene inferentium coelo manus, spemque conceptae perpetuae securitatis, aeternitatisque Romani imperii, vix in illo justo opere abunde persequi poterimus, nedum hic implere; tentemus id unum dixisse, quam ille omnibus fuerit: tum refulsit certa spes liberorum parentibus, viris matrimoniorum, dominis patrimonii, omnibus hominibus salutis, quietis, pacis, tranquillitatis; adeo, ut nec plus sperari potuerit, nec spei responderi felicius. Adoptatus ea¹⁰⁴ dem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippae Julia enixa erat; sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Caesaris verbis: 'hoc, inquit, reipublicae causa facio.' non diu vindicem custodemque imperii sui morata in Urbe patria, protinus in Germaniam misit; ubi ante triennium sub M. Vinicio, avo tuo, clarissimo viro, im-

menſum exarſerat bellum; erat et ab eo quibuſdam in locis geſtum, quibuſdam ſuſtentatum feliciter, eoque nomine decreta ei cum ſpecioſiſſima inſcriptione operum ornamenta triumphalia. hoc tempus me, functum ante tribunatu caſtrorum, Tiberii Caefaris militem fecit; quippe protinus ab adoptione miſſus cum eo praefectus equitum in Germaniam, ſucceſſor officii patris mei, coeleſtiſſimorum ejus operum, per annos continuos IX praefectus aut legatus, ſpectator, et pro captu mediocritatis meae adjutor fui. neque illi ſpectaculo, quo fruitus ſum, ſimile conditio mortalis recipere videtur mihi; cum per celeberrimam Italiae partem, tractum omnem Galliae provinciarum, veterem imperatorem, et ante meritis ac viribus, quam nomine Caefarem, reviventes, ſibi quiſque, quam illi, gratula-

rentur plenius. at vero militum conspectu ejus elicita gaudio lacrimae, alacritasque et salutationis nova quaedam exultatio, et contingendi manum cupiditas, non continentium protinus, quin adjicerent; ‘Videmus te, Imperator, ‘salvum recepimus: ac deinde, Ego tecum, Imperator, in Armenia; ego in ‘Rhaetia fui: Ego à te in Vindeliciis, ‘ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum.’ Neque verbis exprimi,¹⁰ et fortasse vix mereri fidem potest, intrata protinus Germania, subacti Caninefates, Attuarii, Bruteri, recepti Cherusci, gentes, et amnis, mox nostra clade nobilis, transitus Visurgis: penetrata ulteriora; cum omnem partem asperissimi et periculosissimi belli Caesar vindicaret; in iis, quae minoris erant discriminis, Sentium Saturninum, qui tum legatus patris ejus in Germania fu-

erat, praefecisset; virum multiplicem
virtutibus, navum, agilem, providum,
militariumque officiorum patientem ac
peritum pariter; sed eundem, ubi ne-
gotia fecissent locum otio, liberaliter
lauteque eo abutentem; ita tamen, ut
eum splendidum ac hilarem potius,
quam luxuriosum aut desidem diceret;
de cuius viri claro celebrique consulatu
praediximus: anni ejus aestiva, usque
in mensem Decembrem perducta, im-
manis emolumentum fecere victoriae.
pietas sua Caesarem, pene obstructis hi-
eme Alpibus, in urbem traxit: at tute-
la imperii eum veris initio reduxit in
Germaniam; in cuius mediis finibus,
ad caput Lupiae fluminis, hiberna di-
¹⁰⁶grediens princeps locaverat. Pro Di
boni, quanti voluminis opera insequen-
ti aestate, sub duce Tiberio Caesare,
gessimus! perlustrata armis tota Ger-

mania est. victae gentes, pene nominibus incognitae. receptae Cauchorum nationes; omnis eorum juventus, infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis, una cum ducibus suis, septa fulgenti armatoque militum nostrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. fracti Langobardi; gens etiam Germana feritate ferocior: denique, quod nunquam antea spe conceptum, nedum operentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundorumque fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus: et eodem, mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia, classis, quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium

victoria, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Caesarique se¹⁰ junxit. Non tempero mihi, quin tantae rerum magnitudini hoc, qualecumque est, inseram. cum citeriorem ripam praedicti fluminis castris occupassemus, et ulterior armata hostium juventute fulgeret, sub omnem motum nostrarum navium protinus refugientium, unus è barbaris, aetate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum (ut illis mos est) ex materia conscendit alveum, solusque id navigii genus temperans, ad medium processit fluminis; et petiit, liceret sibi, sine periculo, in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam, ac videre Caesarem. data petenti facultas. tum adpulso lintre, et diu tacitus contemplatus Caesarem, 'Nostra quidem, 'inquit, furit juvenus, quae, cum ves-

trum numen absentium colat, praesentium potius arma metuit, quam sequitur fidem; sed ego beneficio ac permisso tuo, Caesar, quos ante audiebam, hodie vidi Deos: nec feliciorum ullum vitae meae aut optavi aut sensi diem.' impetratoque, ut manum contingeret, reversus in naviculam, sine fine respectans Caesarem, ripae suorum adpulsus est. victor omnium gentium locorumque, quos adierat, Caesar, cum incolumi, inviolatoque, et semel tantummodo, magna cum clade hostium, fraude eorum tentato exercitu, in hiberna legiones reduxit; eadem, qua priore anno, festinatione urbem petens. Nihil erat jam in Germania, quod vinci¹⁰⁸ posset, praeter gentem Marcomannorum; quae Maroboduo duce, excita sedibus suis, atque in interiora refugiens, incinctos Hercyniae silvae campos in-

colebat. nulla festinatio hujus viri mentionem transgredi debet. Maroboduus genere nobilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis quam ratione barbarus, non tumultuarium neque fortuitum, neque mobilem, et ex voluntate parentium constantem inter suos occupavit principatum; sed certum imperium, vimque regiam complexus animo, statuit, avocata procul à Romanis gente sua, eo progredi; ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. occupatis igitur, quos praediximus, locis, finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus¹⁰⁶ juris sui fecit. Corpus suum custoditum, imperium perpetuis exercitiis pene ad Romanae disciplinae formam redactum, brevi in eminens et nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium; gerebatque se ita adversus

Romanos, ut neque bello nos lace-
ret, et si lacefferetur, superesse sibi vim
ac voluntatem resistendi [declararet.]
legati, quos mittebat ad Caesares, inter-
dum ut supplicem commendabant, inter-
dum ut pro pari loquebantur. gentibus
hominibusque à nobis desciscientibus e-
rat apud eum perfugium; totumque ex
male dissimulato agebat aemulū; ex-
ercitumque, quem LXX. millium pedi-
tum, quatuor equitum fecerat, adfiduis
adversus finitimos bellis exercendo, ma-
jori, quam quod habebat, operi praepa-
rabat. eratque etiam eo timendus, quod,
cum Germaniam ad laevam et in fron-
te, Pannoniam ad dextram, à tergo se-
dium suarum haberet Noricos, tam-
quam in omnes semper venturus, ab
omnibus timebatur. nec securam in-
crementi sui patiebatur esse Italiam:
quippe cum à summis Alpium jugis,

quae finem Italiae terminant, initium
 ejus finium haud multo plus c c. milli-
 bus passuum abesset. hunc virum, et
 hanc regionem proximo anno diversis
 è partibus Tiberius Caesar adgredi sta-
 tuit. Sentio Saturnino mandatum, ut
 per Cattos, excisis continentibus Her-
 cyniae silvis, legiones Boiohoemum (id
 regioni, quam incolebat Maroboduus,
 nomen est) [duceret] ipse à Carnunto,
 qui locus Norici Regni proximus ab
 hac parte erat, exercitum, qui in Illy-
 rico merebat, ducere in Marcomannos
¹¹⁰ orsus est. Rumpit, interdum moratur
 proposita hominum Fortuna. praepa-
 raverat jam hiberna Caesar ad Danu-
 bium, admotoque exercitu non plus
 quam V. dierum iter à primis hostium,
 Saturninum admoveri placuerat [cu-
 jus copiae] pene aequali divisae inter-
 vallo ab hoste, intra paucos dies in prae-

dicto loco cum Caesare juncturae erant; cum universa Pannonia insolens longae pacis bonis, et adulta viribus Delmatia, omnibus tractus ejus gentibus in societatem adductis, constituto arma corripuit. tum necessaria gloriosis praeposita: neque tutum visum, abdito in interiora exercitu, vacuam tam vicino hosti relinquere Italiam. gentium nationumque, quae rebellaverant, omnis numerus amplius DCCC. millia explebat. CC fere peditum colligebantur, armis habilia; equitum, VIII. cujus immensae multitudinis, parentis acerrimis ac peritissimis ducibus, pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio; pars in Macedoniam eruperat; pars suis sedibus praesidium esse destinaverat. proxima duobus Batonibus ac Pinneti ducibus, auctoritas erat. in omnibus autem Panno-

niis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae: plerisque etiam literarum usus, et familiaris animorum erat exercitatio. itaque hercules nulla umquam natio tam mature consilio belli bellum junxit, ac decreta patravit. oppressi cives Romani, trucidati negotiatores, magnus vexillariorum numerus, ad internecionem, ea in regione, quae plurimum ab imperatore aberat, caesus, occupata armis Macedonia; omnia et in omnibus locis igni ferroque vastata: quin tantus etiam hujus belli metus fuit, ut stabilem illum et firmatum tantorum bellorum experientia, Caesaris Augusti animum quateret atque terreret. Habiti itaque delectus, revocati undique et omnes veterani; viri, feminaeque ex censu libertinum coactae dare militem. audita in senatu vox principis, ‘decimo die,

‘ni caveretur, posse hostem in urbis Ro-
‘mae venire conspectum.’ senatorum
equitumque Romanorum exactae ad id
bellum operae, pollicitati. omnia haec
frustra praeparassemus, nisi qui illa re-
geret fuisset, itaque ut praesidium mili-
tum, respublica ab Augusto ducem in
bellum poposcit Tiberium. habuit in
hoc quoque bello mediocritas nostra
speciosi ministri locum. finita equestri
militia, designatus quaestor, nec dum
senator aequatus senatoribus, etiam de-
signatis tribunis plebis, partem exerci-
tus ab Urbe, traditi ab Augusto, perduxi
ad filium ejus. in quaestura deinde, re-
missa sorte provinciae, legatus ejusdem
ad eundem missus, quas nos primo an-
no acies hostium vidimus? quantis pru-
dentia ducis opportunitatibus, furentes
eorum vires universas evasimus parti-
bus? quanto cum temperamento simul

utilitatis res auctoritate imperatoris agi vidimus? qua prudentia hiberna disposita sunt? quanto opere inclusus custodiis exercitus nostri, ne qua posset erumpere, inopsque copiarum, et intra se furens, viribus hostis elanguesceret?

¹¹² Felix eventu, forte conatu, prima aestate belli Messallini opus mandandum est memoriae; qui vir animo etiam quam gente nobilior, dignissimus, qui et patrem Corvinum habuisset, et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico, subita rebellione, cum semiplena legione vicesima circumdatus hostili exercitu, amplius xx millia hostium fudit fugavitque, et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est. ita placebat barbaris numerus suus, ita fiducia virium, ut, ubicumque Caesar esset, nihil in se reponerent; pars exercitus eorum proposita ipsi duci, et

ad arbitrium utilitatemque nostram
macerata, perductaque ad exitiabilem
famem, neque instantem sustinere, ne-
que facientibus copiam pugnandi diri-
gentibusque aciem ausa congregi, oc-
cupato monte Claudio, munitione se
defendit. at ea pars, quae obviam se ef-
fuderat exercitui, quem A. Caecina, et
Silvanus Plautius consulares ex trans-
marinis adducebant provinciis, cir-
cumfusa quinque legionibus nostris au-
xiliaribusque et equitatu regio (quip-
pe magnam Thracum manum junctus
praedictis ducibus Rhoemetalces Thra-
ciae rex in adjutorium ejus belli secum
trahebat) pene exitiabilem omnibus cla-
dem intulit. fugata regionum equestres
acies, fugatae alae, conversae cohortes
sunt; apud signa quoque legionum tre-
pidatum; sed Romana virtus militi plus
eo tempore vindicatum gloriae, quam

ducibus reliquit: qui multum à more imperatoris sui discrepantes, ante in hostem inciderunt, quam per exploratores, ubi hostis esset, cognoscerent. jam igitur in dubiis rebus semetipsae legiones adhortatae, jugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interemto praefecto castrorum, praefectisque cohortium, non incruentis centurionibus, (è) quibus etiam primi ordines cedere, invasere hostes: nec sustinuisse contenti, perrupta eorum acie, ex insperato victoriam vindicaverunt. hoc fere tempore Agrippa, qui eodem die, quo Tiberius, adoptatus ab avo suo naturali erat, et jam ante biennium, qualis esset, apparere coeperat, mira pravitae animi atque ingenii in praecipitia conversus, patris atque ejusdem avi sui animum alienavit sibi; moxque crescentibus in dies vitiis, dignum furore

fuο habuit exitum. Accipe nunc, M.¹¹³ Vinici, tantum in bello ducem, quantum in pace vides principem. junctis exercitibus, quique sub Caesare fuerant, quique ad eum venerant, contractisque in una castra decem legionibus, LXX amplius cohortibus, XIII (alis) et pluribus quam decem veteranorum millibus, ad hoc magno voluntariorum numero, frequentique equite regio; tanto denique exercitu, quantus nullo umquam loco post bella fuerat civilia, omnes eo ipso laeti erant, maximamque fiduciam victoriae in numero reponebant. at imperator optimus eorum, quae agebat, iudex, et utilia speciosis praeferens, quodque semper eum facientem vidi, in omnibus bellis, quae probanda essent, non quae utique probarentur sequens, paucis diebus exercitum, qui venerat, ad refoendas ex iti-

neré ejus vires, moratus; cum eum majorem, quam ut temperari posset, neque habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit: profectusque longo et perquam laborioso itinere, cujus difficultas narrari vix potest, ut neque universos quisquam auderet adgredi, et partem digredientium suorum, quisque metu finium, universi tentare non possent, remisit eo unde venerant, et ipse asperrimae hiemis initio regressus Sisciam, legatos, inter quos ipsi fuimus, ¹¹partitis praefecit hibernis. O rem dictu non eminentem, sed solida veraque virtute atque utilitate maximam, experientia suavissimam, humanitate singularem! per omne belli Germanici Pannonique tempus, nemo è nobis, gradumve nostrum aut praecedentibus aut sequentibus, imbecillus fuit, cujus salus ac valetudo non ita sustentaretur

Caesaris cura, tamquam distractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus. erat desiderantibus paratum junctum vehiculum; lectica ejus publicata, cujus usum cum alii, tum ego sensi. jam medici, jam apparatus cibi, jam in hoc solum importatum instrumentum balinei, nullius non succurrit valetudini. domus tantum ac domestici deerant; ceterum nihil, quod ab illis aut praestari aut desiderari posset. adjiciam illud, quod, quisquis illis temporibus interfuit, ut alia quae retuli, agnoscet protinus. solus semper equo vectus est; solus cum iis, quos invitaverat, majore parte aestivarum expeditionum, coenavit sedens; non sequentibus disciplinam, quatenus exemplo non nocebatur, ignovit; admonitio frequens inerat, et castigatio, vindicta rarissima: agebatque medium plurima dissimulantis,

aliqua inhibentis. hiems emolumentum patrati belli contulit; sed insequenti aestate omnis Pannonia, reliquiis totius belli in Delmatia manentibus, pacem petiit. ferocem illam tot millium juventutem, paullo ante servitutem minatam Italiae, conferentem arma, quibus usa erat apud flumen nomine Bathinum, prostermentemque se universam genibus imperatoris, Batonemque et Pinetem excelsissimos duces, captum alterum, alterum deditum, justis voluminibus ordine narrabimus, ut spero. autumno victor in hiberna reducitur exercitus, cujus omnibus copiis à Caesare M. Lepidus praefectus est, vir nominis ac fortunae eorum proximus: quem in quantum quisque aut cognoscere aut intelligere potuit, in tantum miratur ac diligit, tantorumque nominum, quibus ortus est, ornamentum

judicat. Caesar ad alteram belli Del-¹¹⁵matici molem animum atque arma contulit. in qua regione quali adiutore legatoque fratre meo, Magio Celere Velleiano usus sit, ipsius patrisque ejus praedicatione testatum est, et amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Caesar donavit, signat memoria. initio aestatis Lepidus, educto hibernis exercitu, per gentes integras immunisque adhuc clade belli, et eo feroces ac truces, tendens ad Tiberium imperatorem, et cum difficultate locorum et cum vi hostium luctatus, magna cum clade obfistentium, excisis agris, exustis aedificiis, caesis viris, laetus victoria, praedaque onustus, pervenit ad Caesarem; et ob ea, quae si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum iudicio principum voluntate senatus, do-

natus est. illa aestas maximi belli consummavit effectus. quippe Perustae et Desitiates Delmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia, mira etiam pugnandi scientia, et praecipue angustiiis saltuum pene inexpugnabiles, non jam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, cum pene funditus everfi forent. nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut videre majus aut mirari magis potui, quam quod imperatori numquam adeo ulla opportuna visa est victoriae occasio, quam damno amissi pensaret militis. semperque visum est gloriosum, quod esset tutissimum; et ante conscientiae quam famae consultum; nec umquam consilia ducis judicio exercitus, sed exercitus providentia ducis rectus est. Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in multos ac

difficiles locos praemissus Germanicus dedit; celebri etiam opera diligentique Vibius Postumus, vir consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit triumphalia: quem honorem ante paucos annos Passienus et Cossus, viri quibusdam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant. sed Cossus victoriae testimonium etiam in cognomen filii contulit, adolescentis in omnium virtutum exempla geniti. at Postumi operum L. Apronius particeps, illa quoque militia eos, quos mox consecutus est, honores excellenti virtute meruit. utinam non majoribus experimentis testatum esset, quantum in omni re Fortuna posset; sed in hoc quoque genere abunde agnosci vis ejus potest. nam et etiam, vir antiquissimi moris, et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania, Illyricoque, et mox

in Africa, splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materia adipiscendi triumphalia defectus est. et A. Licinius Nerva Silianus, P. Silii filius, quem virum, ne qui intellexit quidem, abunde miratus est, ne nihil non optimo civi, simplicissimo duci perisset, praefrens immatura, et fructu amplissimae principis amicitiae, et consummatione evectae in altissimum paternumque fastigium imaginis defectus est. horum virorum mentioni si quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet. neque enim justus sine mendacio candor apud

¹¹⁷ bonos crimini est. Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Delmatico bello Caesar manum, cum, intra quinque consummati tanti operis dies, funestae ex Germania epistolae, caesi Vari, trucidatarumque legionum trium, totidemque alarum, et sex cohortum

tium. velut in hoc saltem tantummodo indulgente nobis fortuna, ne occupato duce, et causa persona moram exigit. Varus Quinctilius, illustri magis, quam nobili ortus familia, vir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore et animo immobilior, otio magis castrorum, quam bellicae adfuetus militiae; pecuniae vero quam non contemtor, Syria, cui prae fuerat, declaravit; quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit. is cum exercitui, qui erat in Germania, praeesset, concepit esse homines, qui nihil praeter vocem membraque haberent hominum; quique gladiis domari non poterant, posse jure mulceri. quo proposito mediam ingressus Germaniam, velut inter viros pacis gaudentes dulcedine, jurisdictionibus, agendoque pro tribunali ordine, trahebataestiva. At¹¹⁸ illi, quod nisi expertus vix credebat, in

summa feritate versutissimi, natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series, et nunc provocantes alter alterum injuria, nunc agentes gratias, quod eas Romana justitia finiret, feritasque sua novitate incognitae disciplinae mitesceret, et solita armis discerni jure terminarentur, in summam concordiam perduxere Quinctilium, usque eo, ut se praetorem urbanum in foro jus dicere, non in mediis Germaniae finibus exercitui praeesse crederet. tum juvenis, genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Sigimeri principis gentis ejus filius, ardorem animi vultu oculisque praeferens, adsiduus militiae nostrae prioris comes, jure etiam civitatis Romanae, juseque nostris consecutus gradus, segnitia ducis in occasionem sceleris usus est; haud

imprudenter speculatus, neminem celerius opprimi, quam qui nihil timeret; et frequentissimum initium esse calamitatis, securitatem. primo igitur paucos, mox plures in societatem consilii recipit; opprimi posse Romanos, et dicit et persuadet; decretis facta jungit; tempus insidiarum constituit. id Varo per virum ejus gentis fidelem clarique nominis Segesten indicatur. sed praevalabant jam fata consiliis, omnemque animi ejus aciem praestrinxerant. quippe ita se res habet, ut plerumque, qui fortunam mutaturus Deus, consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum est, ut quod accidit, etiam merito accidisse videatur, et casus in culpam transeat. negat itaque se credere, spemque in se benevolentiae ex merito aestimare profitetur. nec diutius, post primum indicem, secundo relictus locus. *Ordi.*¹¹⁹

nem atrocissimae calamitatis, qua nulla, post Crassi in Parthis damnum, in externis gentibus gravior Romanis fuit, iustis voluminibus, ut alii, ita nos conabimur exponere. nunc summa defendenda est. exercitus omnium fortissimus, disciplina, manu, experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidia hostis, iniquitate fortunae circumventus: (cum ne pugnandi quidem egregie occasio in quantum voluerant data esset immunis, castigatis etiam quibusdam gravi poena, quia Romanis et armis et animis usi fuissent,) inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est, quem ita semper more pecudum trucidaverat, ut vitam aut mortem ejus, nunc ira, nunc venia temperaret. duci plus ad moriendum, quam ad pugnandum animi fuit, quippe pa-

terni avitique exempli successor, se ipse transfixit. at è praefectis castrorum duobus quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Cejonius prodidit; qui, cum longe maximam partem absumsisset acies, auctor deditiois supplicio, quam proelio mori maluit. at Vala Numonius; legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens, fuga cum alis Rhenum petere ingressus est; quod factum ejus fortuna ulta est: non enim desertis superfuit, sed desertor occidit. Vari corpus semiuustum hostium lacera-
verat feritas; caput ejus abscisum latumque ad Maroboduum, et ab eo missum ad Caesarem, gentilitii tamen tumuli sepultura honoratum est. His au-¹²⁰
ditis, revolat ad patrem Caesar: perpetuus patronus Romani imperii, adsuetam sibi causam suscipit. mittitur ad

Germaniam, Gallias confirmat, disponit exercitus, praesidia munit; se magnitudine sua, non fiducia hostium metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam Italiae minabantur; ultro Rhenum cum exercitu transgreditur. arma infert, quae arcuisse pater et patria contenti erant, penetrat interius, aperit limites, vastat agros, urit domos, fundit obvios; maximaque cum gloria, incolumi omnium, quos transduxerat, numero, in hiberna revertitur. reddatur verum L. Asprenati testimonium; qui legatus sub avunculo suo Varo militans, nava virilique opera duarum legionum, quibus praeerat, exercitum immunem tanta calamitate servavit; matureque ad inferiora hiberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit. sunt tamen, qui, ut vivos ab eo vindi-

catos, ita jugulatorum sub Varo occupata crediderint patrimonia, hereditatemque excisi exercitus, in quantum voluerit, ab eo aditam. Lucii etiam Caeditii, praefecti castrorum, eorumque, qui una circumdati Alifone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est; qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentia usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. ex quo apparet, Varum sane gravem et bonae voluntatis virum, magis imperatoris defectum consilio, quam virtute destitutum militum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum. cum in captivos saeviretur à Germanis, praeclari facinoris auctor fuit Calvus Coelius, vetustate familiae suae

dignissimus; qui complexus catenarum, quibus vinctus erat, seriem, ita illas inlilit capiti suo, ut protinus pariter sanguinis cerebrique influvio exspiraret.

¹²¹Eadem et virtus et fortuna subsequenti tempore ingressa animum imperatoris Tiberii fuit, quae initio fuerat; qui concussis hostium viribus, classicis perditumque expeditionibus, cum res Galliarum maximae molis, accensasque plebis Viennensium dissensiones, coërtione magis quam poena mollisset, et senatus populusque Romanus (postulante patre ejus) ut aequum ei jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto complexus esset: (etenim absurdum erat, non esse sub illo, quae ab illo vindicabantur; et qui ad opem ferendam primus erat, ad vindicandum honorem non judicari parem) in Urbem reversus, jampridem

debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Delmatisque egit triumphum; cujus magnificentiam quis miretur in Caesare? fortunae vero quis non miretur indulgentiam? quippe omnes eminentissimos hostium duces non occisos fama narravit, sed victos triumphus ostendit; quem mihi, fratrique meo, inter praecipuos praecipuisque donis adornatos viros, comitari contigit. Quis non inter reliqua, quibus¹²² singularis moderatio Tiberii Caesaris elucet atque eminet, hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuerit? quis enim dubitare potest, quin ex Armenia recepta, et ex rege ei praeposito, cujus capiti insigne regium sua manu imposuerat, ordinatisque rebus Orientis, ovans triumphare debuerit? et, Vindelicorum Rhaetorum-

que victor, curru Urbem ingredi? fractis deinde post adoptionem continua triennii militia Germaniae viribus, idem illi honor et deferendus et recipiendus fuerit? et post cladem sub Varo acceptam, ocius prosperrimo rerum eventu, eadem excisa Germania, triumphum summi ducis adornare debuerit? sed in hoc viro nescias, utrum magis mireris, quod laborum periculorumque semper excessit modum, an quod honorum temperavit. Venitur ad tempus, in quo fuit plurimum metus. quippe Caesar Augustus, cum Germanicum nepotem suum, reliqua belli patraturum misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum, ad formanda pace, quae bello subegerat, prosequens eum, simulque interfuturus athletarum certaminis ludicro, quod ejus honori sacratum à Neapolitanis est,

processit in Campaniam. quamquam jam motus imbecillitatis, inclinataeque in deterius principia valetudinis senserat; tamen obnitente vi animi, profectus filium, digressusque ab eo Beneventi, ipse Nolam petiit; et ingravescente in dies valetudine, cum sciret, quis, volenti omnia post se salva remanere, arcessendus foret, festinanter revocavit filium. ille ad patrem patriae expectato revolavit maturius. tum securum se Augustus praedicans, circumfususque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua, atque ipsius opera, nec quidquam de fine, si fata poscerent, recusans, subrefectus primo conspectu adloquioque carissimi sibi spiritus, mox cum omnem curam fata vincerent, in sua resolutus initia, Pompeio, Appulejoque Coss. septuagesimo sexto anno, animam coelestem coelo reddidit. Quid¹²⁴

tunc homines timuerint, quae senatus
trepidatio, quae populi confusio, quis
orbis metus, in quam arto salutis exitii-
que fuerimus confinio, neque mihi tam
festinanti exprimere vacat; neque, cui
vacat, potest. id solum voce publica
dixisse habeo. cujus orbis ruinam timu-
eramus, eum ne commotum quidem sen-
simus. tantaque unius viri majestas fu-
it, ut nec bonis, neque contra malos o-
pus armis foret. una tamen veluti luc-
tatio civitatis fuit; pugnantis cum Cae-
sare senatus populiue Romani, ut sta-
tioni paternae succederet: illius, ut po-
tius aequalem civem, quam eminentem
liceret agere principem. tandem magis
ratione, quam honore victus est: cum
quidquid tuendum non suscepisset, pe-
riturum videret. solique huic contigit,
pene diutius recusare principatum,
quam, ut occuparent eum, alii armis

pugnauerant. post redditum coelo patrem, et corpus ejus humanis honoribus, nomen divinis honoratum, primum principalium ejus operum fuit ordinatio comitiorum; quam manu sua scriptam D. Augustus reliquerat. quo tempore mihi fratrique meo, candidatis Caesaris, proxime à nobilissimis ac sacerdotibus viris, destinari praetoribus contigit: consecutis, ut neque post nos quemquam D. Augustus, neque ante nos Caesar commendaret Tiberius. Tu¹²⁵ lit protinus et voti et consilii sui pretium respublica, neque diu latuit, aut quid non impetrando passuri fuissēmus; aut quid impetrando profecissemus. quippe exercitus, qui in Germania militabat, praesentisque Germanici imperio regebatur, simulque legiones, quae in Illyrico erant, rabie quadam et profunda confundendi omnia cupiditate, no-

rum ducem, novum statum, novam
quaerebant rempublicam. quinetiam
ausi sunt minari, daturos senatui, da-
tuos principi leges; modum stipen-
dii, finem militiae sibi ipsi constituere
conati sunt. processum etiam in arma,
ferrumque strictum est; et pene in ul-
timum gladiatorum erupit impunitas. de-
fuitque qui contra rempublicam duce-
ret, non qui sequerentur. sed haec om-
nia veteris imperatoris maturitas, mul-
ta inhibentis, aliqua cum gravitate pol-
licentis, inter severam praecipue nos-
trorum ultionem, mitis aliorum casti-
gatio, brevi sopiit ac sustulit. quo qui-
dem tempore, ut pleraque ignave Ger-
manicus, ita Drusus, qui à patre in id
ipsum, plurimo quidem igne emicans,
incendium militaris tumultus missus
erat, prisca antiquaque severitate usus,
ancipitia sibi tam re quam exemplo per-

niciosa, et his ipsis militum gladiis, quibus obsessus erat, obsidentes coërcuit. singulari adjutore in eo negotio usus, Junio Blaeso, viro nescias utiliore in castris, an meliore in toga. qui, post paucos annos proconsul in Africa, ornata triumphalia, cum appellatione Imperatoria meruit. ac Hispanias exercitumque virtutibus celeberrimaeque in Illyrico militia, ut praediximus, cum imperio obtineret, in summa pace, quiete continuit; cum ei pietas rectissima sentiendi, et auctoritas quae sentiebat obtinendi superesset. cujus curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maxima parte Illyrici per omnia imitatus est. Horum XVI.¹²⁶ annorum opera quis, cum inserta sint oculis animisque omnium, partibus eloquatur? sacravit parentem suum Caesar non imperio, sed religione: non ap-

pellavit eum, sed fecit Deum. revocata in forum fides, submota è foro seditio, ambitio campo, discordia curia: sepultaeque ac situ obsitae justitia, aequitas, industria civitati redditae; accessit magistratibus auctoritas, senatui majestas, judiciis gravitas; compressa theatralis seditio; recte faciendi omnibus aut incussa voluntas, aut imposita necessitas. honorantur recta, prava puniuntur. suspicit potentem humilis, non timet. antecedit, non contemnit humiliorem potens. quando annona moderatior? quando pax laetior? diffusa in Orientis Occidentisque tractus, quidquid meridiano aut septentrione finitur, Pax Augusta per omnes terrarum orbis angulos à latrociniorum metu servat immunes. fortuita non civium tantummodo, sed Urbium damna Principis munificentia vindicat. restitutae

H h

urbes Asiae; vindicatae ab injuriis magistratuum provinciae; honor dignis paratissimus; poena in malos fera, sed aliqua. superatur aequitate gratia, ambitio virtute. nam facere recte cives suos, Princeps optimus faciendo docet; cumque sit imperio maximus, exemplo major est. Raro eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt; ut duo Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia aequaverunt sibi; ut D. Augustus M. Agrippa, et maxime ab eo, Statilio Tauro; quibus novitas familiae haud obstitit, quominus ad multiplices consulatus triumphosque, et complura eniterentur sacerdotia. etenim magna negotia magnis adiutoribus egent. neque in parvo paucitas ministeria defecit. interestque reipublicae quod usu necessarium, et dignitate eminere; utilitatemque auc-

toritate muniri. sub his exemplis Tiberius Caesar Sejanum Aelium, principe equestri ordinis patre natum, materno vero genere clarissimas veteresque et insignes honoribus complexum familias, habentem consulares fratres, consobrinos, avunculum, ipsum vero laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam vigori animi compage corporis, singularem principalium onerum adiutorem in omnia habuit atque habet: virum severitatis laetissimae, hilaritatis priscae, actu otiosis simillimum, nihil sibi vindicantem, eoque adsequentem omnia, semper infra aliorum aestimationes se metientem, vultu vitaeque¹²⁷ tranquillum, animo exsomnialem. In hujus virtutum aestimatione jampridem judicia civitatis cum judiciis principis certant, neque novus hic mos senatus populi que Romani est, putandi quod

optimum sit esse nobilissimum. nam et illi antiqui, ante primum bellum Punicum, abhinc annos ccc. T. Coruncanum, hominem novum, cum aliis omnibus honoribus, tum pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium; et equestri loco natum Sp. Carvilius, et mox M. Catonem, novum etiam, Tusculo, Urbis inquilinum, Mummiumque Achaicum in consulatus, censuras, et triumphos provexere; et, qui C. Marius, ignotae originis, usque ad sextum consulatum sine dubitatione Romani nominis habuere principem; et qui M. Tullio tantum tribuere, ut pene ad sententiam suam, quibus vellet principatus conciliaret; quique nihil Asinio Pollioni negaverunt, quod nobilissimis summo cum sudore consequendum foret; profecto hoc senserunt, in cujuscumque animo virtus inesset, ei plurimum esse

tribuendum. haec naturalis exempli imitatio ad experiendum Sejanum, Caesarem; ad juvanda vero onera principis, Sejanum protulit; senatumque et populum Romanum eo produxit, ut quod usu optimum intelligit, id in tutelam securitatis suae libenter advocet.

¹²⁹Sed proposita quasi universa principatus Tiberii Caesaris forma, singula recensamus. qua ille prudentia Rhascupolim, interemtorem fratris sui filii Cotyis, consortisque ejusdem imperii evocavit; singulari in eo negotio usus opera Flacci Pomponii, consularis viri, nati ad omnia, quae recte facienda sunt, simplici-
 que virtute merentis semper, quam captantis gloriam. cum quanta gravitate, ut senator et iudex, non ut princeps, et causas pressius audit? quam celeriter Libonem ingratum et nova molientem oppressit? quibus praecep-

2
tis instructum Germanicum suum, im-
butumque rudimentis militiae secum
actae, domitorem recepit Germaniae?
quibus juventam ejus exaggeravit ho-
noribus, respondente cultu triumphi
rerum, quas gesserat, magnitudini? quo-
ties populum congiariis honoravit, se-
natorumque censum, cum id senatu
auctore facere potuit, quam libenter ex-
plevit, ut neque luxuriam invitaret, ne-
que honestam paupertatem pateretur
dignitate destitui? quanto cum honore
Germanicum suum in transmarinas mi-
sit provincias? qua vi, consiliorum suo-
rum ministro et adiutore usus Druso,
filio suo, Maroboduum, inhaerentem
occupati regni finibus, pace majesta-
tis ejus dixerim, velut serpentem abstru-
sam terrae, salubribus consiliorum su-
orum medicamentis coëgit egredi?
quam illum et honorate, nec secure con-

tinet? quantae molis bellum, principe
 Galliarum ciente Sacroviro, Floroque
 Julio, mira celeritate ac virtute com-
 pressit, ut ante populus Romanus vi-
 cisse se, quam bellare cognosceret; nun-
 tiosque periculi victoriae praecederet
 nuntius. magni etiam terroris bellum
 Africum, et quotidiano auctu majus,
 auspiciis consiliisque ejus brevi sepul-
¹³⁰ tum est. Quanta suo suorumque nomi-
 ne exstruxit opera? quam pia munifi-
 centia, superque humanam evecta fi-
 dem, templum patri molitur? quam
 magnifico animi temperamento Cn.
 quoque Pompeii munera absumpta ig-
 ni restituit? qui, quidquid umquam
 claritudine eminuit, id veluti cognatum
 censet tuendum. qua liberalitate cum
 alias, tum proxime incenso monte Coe-
 lio, omnis ordinis hominum jacturae pa-
 trimonio succurrit suo? quanta cum qui-

ete hominum, rem perpetui praecipui-
que timoris, supplementum, sine trepi-
datione delectus, providet? si aut natu-
ra patitur, aut mediocritas recipit ho-
minum, apud aures Deorum de his que-
ri; quid hic meruit? primum, ut scele-
rata Drusus Libo iniret consilia; dein-
de, ut Silius et Piso; quorum alterius
dignitatem constituit, auxit alterius?
ut ad majora transcendam, quamquam
et haec ille duxit maxima; quid, ut ju-
venes amitteret filios? quid, ut nepotem
ex Druso suo? dolenda adhuc retuli-
mus: veniendum ad erubescenda est.
quantis hoc triennium, M. Vinici, do-
loribus laceravit animum ejus? quam-
diu abstruso, quod miserrimum est, pec-
tus ejus flagravat incendio? quod ex nu-
ru, quod ex nepote dolere, indignari,
erubescere coactus est. cujus temporis
aegritudinem auxit amissa mater emi-

nentissima, et per omnia Deis quam ho-
 minibus similior femina; cujus poten-
 tiam nemo sensit, nisi aut levatione pe-
 riculi, aut accessione dignitatis. Voto
 finiendum volumen sit. ' JUPITER
 ' Capitoline, et auctor, ac stator Ro-
 ' mani nominis, Gradive Mars, perpe-
 ' tuorumque custos Vesta ignium, et
 ' quidquid numinum, hanc Romani Im-
 ' perii molem in amplissimum terrarum
 ' orbis fastigium extulit, vos publica vo-
 ' ce obtestor atque precor, custodite,
 ' servate, protegite hunc statum, hanc
 ' pacem; eique functo longissima statio-
 ' ne mortali destinate successores quam
 ' serissimos, sed eos, quorum cervices,
 ' tam fortiter sustinendo terrarum orbis
 ' imperio sufficiant, quam hujus suffe-
 ' cisse sensimus; consiliaque omnium ci-
 ' vium aut pia ***

F I N I S.

7/105

